

Jaarstukken 2019

**Natuur en Milieufederatie
Zuid-Holland**

natuur en milieu **zuid-holland**
federatie

Inhoudsopgave

1	Voorwoord	2
2	Organisatie	4
2.1	Wie zijn wij?	4
2.2	Hoe werken wij?	4
2.3	Doelstelling	4
2.4	Missie	4
2.5	Bureau	5
2.6	Nevenfuncties directeur	5
3	Activiteiten	6
3.1	Circulaire economie	7
3.2	Duurzame Haven	9
3.3	Duurzame Landbouw	13
3.4	Klimaat & Energie	18
3.5	Natuur & Landschap	26
3.6	Verkeer & Vervoer	31
4	Verantwoording Raad van Toezicht	32
4.1	Samenstelling Raad van Toezicht	32
4.2	Taken Raad van Toezicht en frequentie vergaderingen	33
4.3	Wat stond verder op de agenda?	33
4.4	Verantwoordingsverklaring	34
4.5	Bezoldiging Raad van Toezicht en directeur	36
4.6	Continuïteitsverklaring	36
5	Financiële verantwoording	40
5.1	Algemeen	40
5.2	Financiële resultaten	40
5.3	Risicobeheersing	42
5.4	Nationale Postcode Loterij	42
5.5	Beleggingen	43
5.6	Kosten en bestedingspercentage baten	43
5.7	Reserves en vermogen	43
5.8	Doorkijk naar het jaar 2020	44
6	Jaarrekening	45
	Balans per 31 december 2019	45
	Staat van baten en lasten over 2019	46
	Kasstroomoverzicht	47
	Toelichting op de balans en staat van baten en lasten	48
	Overige toelichtingen en ondertekening	50
	Controleverklaring	59

1 Voorwoord

Beste lezer,

Ook in 2019 heeft de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) zich met hart en ziel ingezet voor een mooier, schoner en groener Zuid-Holland. Deze jaarstukken 2019 geven u in vogelvlucht een beeld van onze activiteiten en financiële huishouding in het voorbije jaar. Vanuit onze centrale en onafhankelijke positie helpt de NMZH om een optimale balans te realiseren tussen economische en ecologische belangen in onze provincie. Als aanjager, verbinder en innovator voeren wij een groot aantal projecten uit die bijdragen aan de voedsel- en energietransitie, de klimaatopgave en de kwaliteit van de leefomgeving.

2019 was een jaar, waarin we opnieuw hard nodig waren. Als dichtbevolkte provincie blijft de druk op het landschap en het milieu onverminderd groot. De NMZH heeft tal van projecten gecreëerd en uitgevoerd, veelal met succes. Denk aan het Klimaatakkoord, waarin de Natuur en Milieufederaties een basis hebben gelegd om de klimaatdoelen op lokaal niveau te helpen realiseren en versnellen. Trots zijn we op het project De Kortste Weg, waarin lokale producenten de Zuid-Hollanders een gevarieerd aanbod van gezond en vers voedsel bieden. Een eerste, belangrijke stap om ons voedselsysteem radicaal te verduurzamen. Blij waren we ook, dat de rechter het afschieten van smienten heeft verboden, nadat de NMZH samen met de Vogelbescherming beroep had aangetekend. Een groeiend aantal mensen weet ons te vinden. Ruim 175.000 unieke bezoekers op de diverse websites, 4300 abonnees op de nieuwsbrief en een groeiend bereik op social media tonen de impact van de NMZH.

De Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland blijft ook in 2020 actief en betrokken. Topics zullen onder meer zijn de stikstofproblematiek en het natuurherstel, de energietransitie in de regio (Regionale Energiestrategie) en de verduurzaming van de landbouw. En met 2020 is een nieuw decennium van start gegaan. Worden het weer 'Roaring Twenties', zoals een eeuw geleden? Voor de natuur is het eigenlijk wel te hopen. Want om onze leefomgeving daadwerkelijk te verbeteren, is weinig minder dan een revolutie nodig. Ons [beleidsplan 2020-2025](#) beschrijft de ambities op de zes thema's Klimaat en energie, Natuur en landschap, Circulaire economie, Duurzame landbouw, Verkeer en vervoer en Duurzame haven. De NMZH zal er - samen met u - alles aan doen om Zuid-Holland mooier, schoner en groener te maken.

Zoals gezegd, dit jaarverslag 2019 biedt een beknopt beeld van onze activiteiten. Meer informatie vindt u op www.milieufederatie.nl. Heeft u ideeën of vragen? Die zijn bijzonder welkom via info@milieufederatie.nl. Ik wens u veel leesplezier.

Alex Ouwehand
Directeur

NMZH: 2019 in cijfers

35

projecten

7349

relaties

>175.000

unieke webbezoekers

41 bijeenkomsten
georganiseerd met

885 deelnemers

12

blogs

315

adviezen

90

webartikelen

256

aangesloten
organisaties

25

items op RTV

38

activiteiten in
de Nacht van de Nacht

11

persberichten

12

nieuwsbrieven

aan ca. **5000** ontvangers

followers

1535

1950

144

2 Organisatie

2.1 Wie zijn wij?

De Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) is een onafhankelijke en maatschappelijke organisatie zonder winstoogmerk, die staat voor de belangen van natuur, milieu en landschap in de provincie Zuid-Holland. Wij zetten ons sinds 1973 in voor duurzame ontwikkeling en kwaliteitsverbetering van de leefomgeving. De NMZH richt zich met name op de bovenlokale ontwikkelingen die bijvoorbeeld gerelateerd zijn aan mobiliteit, industrie en haven, natuur en landschap, kustontwikkeling en oppervlaktewater. Denk hierbij concreet aan bijvoorbeeld CO₂-emissies en natuurinclusief bouwen, maar ook aan zaken als herstel van biodiversiteit en het sluiten van kringlopen. Met een integrale blik zoeken wij de balans tussen economische, sociale en ecologische belangen.

De NMZH is onderdeel van de landelijke samenwerking van de Provinciale Natuur- en Milieufederaties (NMF's). De gedeelde kennis en ervaring komen de resultaten op provinciaal niveau ten goede.

2.2 Hoe werken wij?

De NMZH is een proactieve teamspeler, met een netwerk van zo'n 300 organisaties. Zij voert haar missie uit in het brede maatschappelijke speelveld van bestuurders, ambtenaren, politici, andere natuur- en milieuorganisaties, inwoners, lokale groepen en bedrijven. Als NMZH spelen wij een verbindende rol bij de aanpak van de natuur- en milieuproblematiek in Zuid-Holland. Samen met lokale en regionale partners agenderen we actuele milieuvraagstukken, organiseren we maatschappelijke dynamiek en ontwerpen we innovatieve, strategische projecten en programma's om duurzame ontwikkeling te versnellen. Juist de combinatie van invalshoeken brengt extra slagkracht. De NMZH werkt zelf niet met vrijwilligers, maar wel zijn er diverse aangesloten organisaties en initiatieven die zich met veel vrijwilligers belangeloos inzetten voor ons gezamenlijke doel.

2.3 Doelstelling

Als sparringpartner en meedenker van overheden is de NMZH de ideale spreekbuis van samenwerkingspartijen. We zorgen voor een gestructureerde en gekanaliseerde inbreng van standpunten en argumenten, in het bijzonder bij onderwerpen of ontwikkelingen die bovenlokaal spelen en specifiek zijn voor het regionale en provinciale niveau. In maatschappelijke besluitvormingsprocessen brengen wij kennis en expertise in op het gebied van milieu, duurzaamheid, gebiedsontwikkeling en omgevingskwaliteit. Wij stellen ons constructief op en brengen kennis en expertise bijeen op het gebied van milieu, duurzaamheid, gebiedsontwikkeling en omgevingskwaliteit in maatschappelijke besluitvormingsprocessen. Op deze wijze dragen wij bij aan de realisatie van een duurzame provincie, waarin het voor iedereen fijn werken, wonen en leven is. Wij doen dat bij voorkeur op een proactieve en positief kritische manier. Hoogst zelden als opponent van overheden in juridische procedures.

2.4 Missie

Een mooi en duurzaam Zuid-Holland! Een provincie met een rijke natuur, een schoon milieu en een gezonde leefomgeving, waar onze kinderen en kleinkinderen straks ook van kunnen genieten. Dat is waar de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland iedere dag voor strijdt. Samen met bewoners, maatschappelijke organisaties, bedrijven en overheden, werken wij proactief aan natuur- en milieuvriendelijke oplossingen voor maatschappelijke opgaven. Vanuit onze kernwaarden onafhankelijkheid, deskundigheid, transparantie en samenwerkingsgerichtheid, geven wij de kwetsbare waarden van natuur, milieu en landschap een krachtige stem.

2.5 Bureau

Het bureau van de NMZH bestaat per 31 december 2019 uit een directeur (0,8 fte), zeven medewerkers (5,6 fte) en een externe controller (0,2 fte). Onderstaande personen waren op 31 december 2019 in dienst van de NMZH:

- Alex Ouwehand, directeur
- Susanne Kuijpers, plv. directeur & regisseur Ruimtelijke ordening, natuur en landschap
- Bert Bakker, adviseur Duurzame Haven en Industrie
- Fleur Norbruis, regisseur Duurzame landbouw en Voedseltransitie
- Michael Verhoeckx, regisseur Energie-transitie en circulaire economie
- Judith Kooijmans, communicatieadviseur
- Jhaishri Hanoeman, secretariaat
- Germ van der Werf, controller (extern)

Per 1 november is er een vacature Regisseur Klimaat en Energie. De verwachting is dat deze vacature begin 2020 weer is ingevuld.

Naast de betaalde formatie is Nico de Rooij op vrijwillige basis actief als Ambassadeur Water. Vanuit zijn kennis op het gebied van waterkwaliteit en waterbeheer en als oud-waterschapper vertegenwoordigde hij de NMZH in diverse watergerelateerde (bestuurlijke) overleggen.

Tevens heeft de NMZH in 2019 een drietal stagiairs een stageplaats geboden. Dit waren:

- Juliëtte Nielen, Bestuurskunde Universiteit Leiden. Onderzoek naar stemgedrag van Provinciale Staten Zuid-Holland over natuurbeleid (augustus 2018-februari 2019)
- Dexter Beumker, Haagse Hogeschool. Inventariserend onderzoek naar participatieprocessen bij inpassing van duurzame energieopwekking in het landschap (februari-juni 2019)
- Martha Stofmeel. Onderzoek naar bijdragen van Zuid-Hollandse gemeenten aan de versterking van de natuur en het landschap (februari-juni 2019)

2.6 Nevenfuncties directeur

Naast zijn positie van directeur van de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland bekleedt Alex Ouwehand de onderstaande, (on)bezoldigde, nevenfuncties. De inkomsten uit betaalde nevenfuncties komen ten goede aan de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland. De functies:

- Lid Sectortafel Stikstof Provincie Zuid-Holland
- Lid Beoordelingscommissie Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij van het Ministerie van Economische Zaken
- Directeur Stichting Bespaar Lokaal
- Directeur CO₂-Bank Zuid-Holland
- Lid Commissie Regionale Consultatie Rotterdam The Hague Airport
- Bestuurslid Landelijke Federatie van Natuur en Milieufederaties
- Lid Tafel van Borging Project Mainport Rotterdam/Maasvlakte 2
- Lid Comité van Toezicht Europees Regionaal Ontwikkelingsprogramma Kansen voor West
- Stuurgroepen Regionale Energie Strategieën Midden-Holland en MRDH

3 Activiteiten

**Circulaire
economie**

**Duurzame
Haven**

**Duurzame
Landbouw**

**6 thema's
35 projecten**

**Klimaat &
Energie**

**Natuur &
Landschap**

**Verkeer &
Vervoer**

3.1 Circulaire economie

Ook in Zuid-Holland ambiëren we de transitie naar een veilige en duurzame circulaire economie. Als NMZH adviseren we de Provincie Zuid-Holland bij het ontwikkelen van circulaire bedrijfsconcepten, circulaire aanbestedingen

van overheden en het betrekken van kennisinstellingen zoals universiteiten bij grote transitievraagstukken. Als we de handen ineen slaan, kunnen we grote stappen zetten.

foto: Manfred Richter

3.1.1 Groene Peiler enquête

De provincie Zuid-Holland heeft als ambitie om in 2050 een volledig circulaire economie te hebben en is in het proces de strategie hiervoor vorm te geven. In dit kader heeft de provincie Zuid-Holland aan de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) gevraagd om eind 2019 op enkele thema's die binnen het onderwerp circulaire economie in Zuid-Holland aan de orde zijn, inbreng en ideeën vanuit het netwerk van de NMZH op te halen. De NMZH heeft daarom een enquête uitgestuurd, een zogenoemde Groene Peiler, over de onderwerpen houtbouw, plastics, voedselverspilling en zonnepanelen. De enquête is voornamelijk gericht op inwoners van Zuid-Holland en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties.

De resultaten dienen als inbreng voor de ontwikkeling van het beleid op het gebied van circulaire economie van onze provincie. Ook wil de provincie Zuid-Holland deze gebruiken om invulling te geven aan gesprekken met belanghebbenden over de circulaire onderwerpen. In december 2019 is de uitnodiging om deel te nemen aan de Groene Peiler enquête in een e-mail verstuurd aan het adressenbestand van de NMZH. De uitnodiging om deel te nemen aan de enquête is via diverse social media kanalen verder onder de aandacht gebracht. De enquête heeft tot begin januari 2020 online gestaan en 356 reacties gekregen. De reacties zijn door de NMZH uitvoerig geanalyseerd. Begin 2020 zal deze analyse worden gepubliceerd.

3.1.2 Maatschappelijke inbreng: het CO₂ Smart Use netwerk

Met steun vanuit de provincie Zuid-Holland heeft de NMZH ook in 2019 maatschappelijk inbreng kunnen leveren in de circulaire economie. Eén van de meest sprekende projecten hierin is onze betrokkenheid bij het CO₂ Smart Use netwerk. Dit netwerk komt voort uit het CO₂ Smart Grid project waar de NMZH in de afgelopen jaren nauw bij betrokken is geweest (zie eerdere jaarverslagen). Het CO₂ Smart Use netwerk bestaat uit een samenwerking van stakeholders op het vlak van CCUS, een afkorting voor Carbon Capture, Utilisation and Storage. CO₂ Smart Grid is een economische strategie die stuurt op de ontwikkeling van Nederland als het mondiale kennis- en valorisatiecluster voor de toepassing van CO₂ als circulaire grondstof in glastuinbouw, mineralisatie en chemie. Naast economische voordelen levert CO₂ Smart Grid ook de nodige bijdragen in de klimaatopgave.

De kern van het project is de uitdaging om geconcentreerde CO₂ uit verbrandingsgassen of chemische processen af te vangen (Capture) en op circulaire wijze toe te passen (Utilisation) en waar nodig deels op te slaan in lege gasvelden in de Noordzee (Storage). Het doel hierbij is om de uitstoot van het broeikasgas CO₂ te verlagen en daarmee het broeikas-effect te temperen. Het nuttig toepassen van CO₂ als waardevolle grondstof of chemische bouwsteen past daarmee volledig in het gedachte-goed van de circulaire economie en de klimaatopgave. CO₂ kan een belangrijke koolstofbron worden in de transitie 'weg van' fossiele grond- en brandstoffen.

Na het succesvol afronden van de haalbaarheidsstudie van het CO₂ Smart Grid project is

met de betrokken partijen verder gesproken over de benodigde inzet op dit dossier. Hoewel CCUS succesvol is opgenomen in het Klimaatakkoord als maatregel voor het behalen van de doelstelling, blijft extra aandacht nodig voor dit onderwerp. Enkele recente beleidsontwikkelingen zoals CO₂-beprijzing werken helaas de implementatie van CCUS tegen, waardoor bedrijven niet geneigd zijn om te investeren en zich te vestigen in Nederland voor wat betreft CCUS. Het CO₂ Smart Use netwerk zet zich in voor het oplossen van dit en andere knelpunten.

In 2019 is begonnen met de aanleg van een CCU database. Op basis van een short- en longlist CCU worden interessante cases en koppelingen zichtbaar gemaakt en besproken. Ook het klimaatakkoord biedt belangrijke aanknopingspunten. Ook is vanuit het project in 2019 een gezamenlijke lobby gevoerd om CCU hoger op de agenda te krijgen en is een vergaande samenwerking gezocht met CO₂ Value Europe. Parallel aan deze lobby werken partners binnen CO₂ Smart Use aan hun eigen project-ontwikkeling (bijvoorbeeld uitrol OCAP netwerk, afvang Tata Steel, AEB Amsterdam en AVR Rotterdam, aanleg CCUS infra Rotterdamse en Amsterdamse regio en de CO₂ afvang AVR Duiven). CO₂ Smart Use wil daarbij een agenderend platform bieden waarop afstemming tussen projecten en over issues plaatsvindt en gezamenlijk wordt gewerkt aan het versnellen van de valorisatie op toepassing van afgevangen CO₂ als grondstof.

De NMZH blijft ook in 2020 e.v. een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van CCU. De NMZH vertegenwoordigt in het project tevens de Natuur en Milieufederatie Noord-Holland.

3.2 Duurzame Haven

Het Havenbedrijf is in 2019 gestart om de Havenvisie 2030 te herzien. Deze herziening is nodig om beter te kunnen inspelen op veranderende omstandigheden binnen onder andere de energietransitie, grondstoffentransitie en digitalisering. De NMZH heeft op verscheidene

momenten input en feedback gegeven op deze herziening. De NMZH spant zich in om de intrinsieke verduurzaming van de Rotterdamse haven en de verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving goed verankerd te krijgen in de uitvoeringsprogramma's.

foto: Guido Pijper

De NMZH speelt ook in 2019, in het verlengde van eerdere jaren, als maatschappelijk partner een rol bij de uitvoering van diverse plannen en het borgen en monitoren van de gemaakte afspraken, waar nodig met verbindingen naar het achterland (Zuidwestelijke Delta en Vlaams-Nederlandse Delta) en andere beleidsopgaven (leefomgevingskwaliteit, zoetwater en hoogwater). Daarvoor zal de NMZH zowel haar bilaterale contacten met het Havenbedrijf Rotterdam, de gemeente Rotterdam en bedrijven gebruiken, als specifieke overleggen over een duurzame haven, beide mede in relatie tot haar eigen natuur- en milieunetwerken in de regio Rotterdam. Ook in 2019 heeft de NMZH expertmeetings georganiseerd om met deskundigen onderwerpen verder uit te diepen en kennis te bundelen om tot een gerichte inzet te komen

of om alternatieven te ontwikkelen.

Daarnaast zijn wij betrokken bij specifieke overleggen zoals:

3.2.1 Regionaal Bestuurlijk Overleg Duurzame Dialoog Havenvisie 2030

Vanuit deze dialoog is enige jaren geleden een inventarisatie gemaakt van zaken die overlast geven aan de omliggende gemeenten. Denk hierbij aan geluids- en stankoverlast. De partijen die hierbij betrokken zijn hebben de ambitie om hiervoor oplossingen te vinden en die te realiseren. Ook in 2019 is in bestuurlijk verband de balans van de inzet in het afgelopen jaar opgemaakt en gekeken hoe verder voortgang kan worden geboekt om tot oplossingen van nog bestaande problemen te komen.

3.2.2 Overleg directies Havenbedrijf Rotterdam en Natuur- en Milieu-organisaties

In 2019 heeft er twee keer overleg plaatsgevonden tussen de directies van HbR en NMO's. De NMZH en HbR coördineren en agenderen namens alle betrokken partijen dit topperleg.

3.2.3 Onderzoekagenda

Er is een gezamenlijke onderzoekagenda tussen het HbR en een aantal kennispartners (TU Delft en Erasmus). De NMZH wordt in de afstemming van deze onderzoekagenda betrokken door het HbR en levert zo een bijdrage aan deze agendering. In 2019 is de voortgang besproken.

3.2.4 Kennisuitwisseling

Met individuele bedrijven is ook in 2019 gesproken over ontwikkelingen in de markt en eigen bedrijfsvoering. Ook zijn wij door het HbR diverse malen uitgenodigd voor deelname aan expertmeetings met clusters in het Rotterdams havengebied over toekomstige ontwikkelingen binnen deze clusters in relatie tot de verduurzamingsopgave vanuit de Havenvisie 2030. Waar nodig hebben wij een actieve bijdrage geleverd in de vorm van presentaties over relevante thema's.

3.2.5 Bestaand Rotterdams Gebied

Het project Bestaand Rotterdams Gebied (BRG) bestaat uit een serie intensiveringsprojecten om het bestaande havengebied van Rotterdam effectiever te benutten en daarnaast uit leefbaarheidsprojecten gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving in en rond Rotterdam. Een aantal projecten is inmiddels afgerond en andere zijn nog in uitvoering. Het volledige BRG-programma loopt uiteindelijk door tot 2021. Begin 2019 zijn wij als adviseur door de gemeente Rotterdam betrokken bij de beoordeling van een aantal nieuwe projecten en bij projecten die om verschillende redenen achterbleven in de uitvoering of realisatie. Het doel van BRG is rond 2021 in totaal 200 hectare ruimte te hebben gewonnen door herontwikkeling, aanwinning en/of intensiever

gebruik van havengerelateerde functies. De gewonnen ruimte wordt gebruikt voor (nieuwe) terreinuitgifte of andere havengerelateerde functies. Hierdoor kan de bestaande haven nog beter benut worden. Daarnaast lopen een groot aantal leefbaarheidsprojecten om de leefbaarheid van de regio Rijnmond te verbeteren. Het gaat om:

- Verbeteren van de kwaliteit van het milieu.
- Aanleg en kwaliteitsverbetering van natuur- en recreatiegebieden.
- Verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van de regio Rotterdam.

Enkele voorbeelden van leefbaarheidsprojecten zijn maatregelen om de geluidsoverlast van de Calandspoorbrug terug te dringen, het plaatsen van geluidsschermen langs de A20 en de spoorwegen, de aanleg van kleine buurtparken aan de Maas, en de herinrichting van de Landtong Rozenburg.

Periodiek is in 2019 de voortgang en knelpunten bij de uitvoering besproken.

3.2.6 Tafel van Borging project Mainportontwikkeling

Maasvlakte 2 maakt deel uit van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR). Dit project heeft een dubbele doelstelling. Het biedt ruimte voor de economische ontwikkeling van de Rotterdamse haven en vergroot daarnaast de leefbaarheid in de regio Rijnmond. Om te garanderen dat niet alleen in de planvorming, maar ook tijdens de aanleg en daarna het evenwicht tussen economie en leefbaarheid bewaard blijft, is met een brede groep van partijen (Rijk, provincie, gemeente en het maatschappelijk veld van werkgevers (Deltalinqs, VNO-NCW) en Natuur- en Milieu-organisaties) hiervoor in mei 2008 het convenant Visie en Vertrouwen ondertekend. NMZH werkt hierbij samen met Natuurmonumenten, het Zuid-Hollands Landschap en Duinbehoud. Sinds 2009 komen bestuurders van de deelnemende partijen twee maal per jaar bij elkaar in de Tafel van Borging. In het najaar worden twee monitoringsrapportages

opgeleverd: één van Havenbedrijf Rotterdam en één van de gezamenlijke overheidspartijen. Over de resultaten van deze besprekingen en de monitoringsrapportages wordt periodiek gerapporteerd aan Kabinet en Tweede Kamer. Ook in 2019 is de Tafel van Borging twee keer bij elkaar gekomen om advies uit te brengen.

3.2.7 Natuurcompensatie

Voor de significante effecten van de aanleg en van het (toekomstig) gebruik van Maasvlakte 2 op Natura2000-gebieden is natuurcompensatie vastgesteld. Deze compensatie bestaat uit het instellen van een bodembeschermingsgebied met rust- en foerageergebieden in de noordelijke helft van de Voordelta en de aanleg van een duincompensatie ter hoogte van de Delflandse kust (Spanjaards Duin). In 2010 is de aanleg- en realisatiefase van de natuurcompensatiemaatregelen afgerond. Zowel de aanleg van het duingebied als de regulering van het bodembeschermingsgebied is gerealiseerd. De natuurlijke ontwikkeling van het duingebied en de respons van het bodembeschermingsgebied die moet leiden tot de beoogde kwaliteitsverbetering worden vanaf de realisatie gemonitord om het doelbereik van de eerder gemaakte afspraken te kunnen vaststellen. In navolging van voorgaande jaren is ook in 2019 met enige regelmaat overleg geweest met RWS om aanwezige knelpunten, monitoringsuitkomsten en aanvullende onderzoeksresultaten te bespreken.

Een punt van zorg blijft de natuurcompensatie Voordelta. De onderzoeksresultaten over de periode 2004-2015 naar de effectiviteit van de instelling van het bodembeschermingsgebied in de Voordelta en een aantal rustgebieden voor sterns en zwarte zee-eenden zijn besproken en geven nog geen goed en eenduidig beeld dat de beoogde natuurverbetering ook wordt gehaald. Op een aantal onderdelen is aanvullend onderzoek gepleegd, dat eind 2019 samen met de onderzoeksresultaten tot en met 2018 wordt uitwerkt. De bedoeling is dat begin 2020 ook deze resultaten in een rapportage beschikbaar zijn, zodat een beter beeld ontstaat over de ontwikkeling in de afgelopen dertien jaar. Voor de natuur- en milieuorganisaties is dit een belangrijk moment om vast

te stellen wat de effecten precies zijn van het bodembeschermingsgebied in relatie tot de afspraken die hierover zijn gemaakt voor de aanleg van MV2. Het komende jaar is de Voordelta een belangrijk onderwerp van bespreking, ook om vast te stellen of de genomen maatregelen voldoende zijn om de afgesproken effectiviteit te kunnen behalen en - indien dit nog niet zo - is welke aanvullende maatregelen nog genomen kunnen worden om alsnog de afgesproken doelen voor de Voordelta te kunnen halen. Momenteel is een SOM-proces in gang gezet om alle stakeholders, zowel bestuurlijk als maatschappelijk te consulteren. Uiteindelijk maken de convenantpartijen in begin 2021 de balans op en zal gezamenlijk gekeken gaan worden hoe uiteindelijk de afgesproken doelstelling alsnog behaald kan worden.

3.2.8 Buitenland van Rhoon

De gebiedscoöperatie Buitenland van Rhoon functioneert nu een goed jaar. Het eerste jaarplan is gemaakt en in uitvoering. Als NMZH hebben wij een rol gespeeld bij de invulling van de adviesraad en hebben wij op verzoek van de voorzitter van de coöperatie een voorzitter voor de Adviesraad voorgedragen, die uiteindelijk door het bestuur van de coöperatie is benoemd. Als NMZH blijven wij de verdere ontwikkeling op afstand volgen en verrichten wij indien nodig op verzoek van de coöperatie hand-en-spandiensten. Medio 2020 willen wij het eerste jaarplan evalueren op het behaalde resultaat. Als hieruit een verder positieve ontwikkeling blijkt zal onze inzet verder worden teruggebracht.

3.2.9 Benchmark Duurzame Zeehavens

In de zomer van 2019 is het project Benchmark Duurzame Zeehavens van start gegaan. De NMZH heeft hiervoor de samenwerking gezocht met adviesbureau CE Delft. Dit project is gericht op het benchmarken van de vijf grootste Nederlandse zeehavens (waaronder de haven van Rotterdam), enkele grote Europese zeehavens en drie Noord-Amerikaanse zeehavens. In dit project zijn diverse duurzaamheidsindicatoren ontwikkeld waarmee inzicht verkregen is in de duurzame ontwikkeling van de havens over de meest recente jaren (2010-2018). Enkele duurzaamheidsonderwerpen zijn

klimaat, hernieuwbare energie, luchtkwaliteit, waterkwaliteit, afvalverwerking, toekomststrategie en de omgang met de omgeving. Door met de dataverzameling voornamelijk gebruik te maken van publiek toegankelijke bronnen is in enkele maanden tijd per haven een goed beeld ontstaan voor wat betreft de voortgang op duurzaamheid. Door de inherente verschillen in de havens is het maken van een absolute vergelijking tussen de havens onderling niet zinvol. De meeste waarde in de benchmark ligt in 1) de gecorrigeerde relatieve vergelijking tussen havens, 2) de ontwikkeling van de duurzaamheidsprestaties van dezelfde haven over de tijd en 3) het identificeren van best practices van havens die eventueel ook in andere havens toegepast kunnen worden.

De resultaten van de benchmark worden in het eerste kwartaal van 2020 gepubliceerd. In dit verslag zijn ook aanbevelingen opgenomen voor de zeehavens ter bevordering van de verduurzaming. Daarnaast worden enkele voorstellen gedaan, die een toekomstige herhaling van de benchmark, in samenwerking met de havens, zullen verbeteren wat betreft kwaliteit van de data en de conclusies die hieruit getrokken kunnen worden. De opdrachtgevers (provincie Zuid-Holland, ministeries EZK en IenW) hebben aangegeven deze benchmark met een regelmaat van twee jaar te willen herhalen om zo de verduurzaming van de zeehavens verder te ondersteunen en aan te jagen.

3.3 Duurzame Landbouw

Niet eens zo heel lang geleden stonden de Zuid-Hollandse weilanden vol bloemen en waren er volop insecten en vogels. Intensivering van de landbouw heeft de weilanden eenvormig gemaakt en arm aan natuur. Door in te zetten

op natuurintensieve landbouw streeft de NMZH naar meer biodiversiteit, minder CO₂-uitstoot, een aantrekkelijker landschap en een goede boterham voor de boer. Bijzondere aandacht hebben we voor de voedselketen.

3.3.1 Groenste Familie van Zuid-Holland

In 2017 heeft de NMZH samen met een aantal andere partijen een POP3-aanvraag ingediend voor het project De Groenste Familie van Zuid-Holland. De Groenste Familie ondersteunt ondernemers in de Zuid-Hollandse korte voedselketen met raad en daad. Door samen te werken en van elkaar te leren wil de Groenste Familie een voedseltransitie realiseren via de korte keten. Het kortetermijndoel is veel nieuwe klanten voor de korte keten werven. Voor de langere termijn is het doel een duurzame bijdrage aan de voedseltransitie te leveren door korte-keten-initiatieven beter te equiperen hun unieke waarden te bepalen en te vermarkten én ze te stimuleren meer samen te werken (community building).

Nadat in oktober 2018 een positieve beschikking op de subsidieaanvraag is ontvangen,

is het project gestart. In de tweede helft van 2018 is een brede projectgroep opgericht. De projectgroep heeft de centrale waarden van de Groenste Familie, de innovatieopgaven en de campagnestrategie bepaald. Voorts is een inventarisatie van de ondernemers in de Zuid-Hollandse korte voedselketen gemaakt en zijn eerste gesprekken gevoerd met een groot aantal partijen om draagvlak voor het project te creëren.

In 2019 is het mediabureau DDK in Utrecht geselecteerd en is de campagne De Kortste Weg ontwikkeld. In de multimedia-campagne (posters, radio- en televisiecommercials, social media en nieuwsbrieven) wordt aandacht gevraagd voor lokaal geproduceerd voedsel en wordt de inwoners van Zuid-Holland gevraagd een bijdrage te leveren aan de voedseltransitie. De insteek is activerend, activistisch en urgent.

De campagne is gebaseerd op vier waarden: een goede prijs voor boeren, lage milieu-impact, duurzame landbouw en de zorg voor natuur en landschap. Centraal in de campagne staat het online platform www.dekortsteweg.nl waar aanbieders hun verhaal vertellen en een proefpakket presenteren. Op deze site staan ook relevante prikkelende artikelen met twee kernwaarden 'eigenwijs' en 'transparant'.

Naast een consumentencampagne omvat De Groenste Familie ook een kennisprogramma van workshops voor de korte keten-ondernemers. In 2019 zijn diverse bijeenkomsten georganiseerd waar deskundigen op het gebied van marketing en online-media ondernemers advies en praktische tips gaven. Er is tevens een onderzoek gestart naar 'impact' - het 'bewijzen' van het onderscheidend vermogen van de korte keten. Als De Groenste Familie objectief hard kan maken dat de korte keten beter is voor het landschap, de biodiversiteit en het milieu, versterkt dat het (marketing)verhaal. Het meten van impact en de communicatie over impact is ook belangrijk

voor externe stakeholders zoals investeerders en overheden.

3.3.2 Democratische Landbouw

De Proeftuin Democratische Landbouw is ontstaan op initiatief van Freek van Leeuwen, biologisch melkveehouder in Zoeterwoude. Hij wil graag in discussie met regionale en nationale natuur- en milieuorganisaties over zijn bedrijfsvoering om te bezien welke maatschappelijke prestaties hij kan leveren, in ruil voor ondersteuning bij de verwaarding van zijn kaas. Het doel van het project is een nieuw verdienmodel te verkennen waarbij bovenwettelijke maatregelen die agrarische ondernemers nemen op het gebied van duurzaamheid, beter beloond worden.

NMZH heeft in 2018 de verduurzamingsstrategie van Kaasboerderij De Vierhuizen inzichtelijk gemaakt en de ambities besproken met de initiatiefnemer. Vervolgens zijn in samenwerking met Wageningen Economic Research meerdere bijeenkomsten met stakeholders (lokaal maatschappelijk betrokken vrijwilligers,

foto: NMF

klanten en landelijke en regionale organisaties op het gebied van landschap en natuur) georganiseerd. Met de maatschappelijke organisaties en klanten is gesproken over de keuzes die Freek maakt in zijn bedrijfsvoering. Centraal stonden daarin de vragen of de gesprekspartners de duurzame ambities van De Vierhuizen willen erkennen, in welke vorm dat vertaald kan worden om meerwaarde te creëren en hoe maatschappelijke organisaties inspraak willen hebben in de keuzes die een landbouwbedrijf maakt. In 2019 is een Groene Peiler uitgezet om te peilen wat consumenten belangrijk vinden in de bedrijfsvoering van Kaasboerderij De Vierhuizen. Vervolgens heeft de opbrengst van de gesprekken, bijeenkomsten en de Groene Peiler geresulteerd in een document waarop alle betrokkenen in een slotbijeenkomst begin 2020 kunnen reageren om tot een vorm van maatschappelijke erkenning en samenwerking te komen.

3.3.3 Living Lab Natuurinclusieve Landbouw

Decennia van intensivering en schaalvergroting in de Nederlandse landbouw hebben geleid tot een sterk verminderde biodiversiteit in het landelijk gebied, een verslechterde leefomgeving en het achteruitgaan van de economische positie van de landbouwsector. Een oplossing ziet NMZH in natuurinclusieve landbouw. Dat is een duurzame, minder intensieve vorm van landbouw, waarbij in de bedrijfsvoering optimaal gebruik wordt gemaakt van de natuurlijke omgeving en die ook bijdraagt aan een verbetering van de kwaliteit daarvan. Dit resulteert in: meer biodiversiteit, minder CO₂-uitstoot en een aantrekkelijker landschap.

Met de ontwikkeling van een online Living Lab Natuurinclusieve Landbouw (www.natuurlijkboeren.nl) inspireren en ondersteunen we gemotiveerde boeren, collectieven van agrariërs en vrijwilligers in Zuid-Holland met een gericht kennisprogramma. Op deze site publiceren we de verhalen van boeren die natuurinclusief werken, relevante rapporten en artikelen, verslagen van bijeenkomsten en nieuwe bedrijfs- en verdienmodellen. Zo helpt het Living Lab Natuurinclusieve Landbouw boeren in Zuid-Holland om de bedrijfsvoering

zo in te richten dat deze bijdraagt aan een rijke biodiversiteit en een goed belegde boterham.

In 2019 is de website in april 'live' gegaan. De inhoudelijke content en beeldmateriaal voor de site is verzameld door gesprekken te voeren met deskundigen en boeren, het bijwonen van bijeenkomsten en bureauonderzoek. Interviews met een groep boeren allen koploper in de natuurinclusieve landbouw in Zuid-Holland, vormen de basis voor de koploperverhalen op de website. Inmiddels staan er 16 koplopers op de site en er volgen in 2020 nog meer. Ten behoeve van de site zijn ook kennisdossiers samengesteld. Vanaf de zomer zijn gebiedsbijeenkomsten in de provincie georganiseerd rond actuele thema's en kennisvragen; onder meer over kruidenrijk grasland en verdienmodellen.

3.3.4 Herenboeren: kleinschalig en coöperatief

In Zuid-Holland zijn verschillende herenboereninitiatieven ontstaan. Een Herenboerderij is een duurzaam opererend, kleinschalig, coöperatief gemengd bedrijf. Het is ongeveer 20 hectare groot en brengt in beginsel voedsel voort. De Herenboerderij wordt dagelijks gerund door een boer. Hij werkt voor de leden van de coöperatie en wordt ook door hen betaald. De leden delen de exploitatiekosten van hun boerderij, daarvoor in de plaats krijgen ze wekelijks eten van de eigen Herenboerderij. Een aantal herenboereninitiatieven heeft in 2018 de NMZH om hulp gevraagd bij de verdere ontwikkeling van hun initiatief. Het vinden van geschikte en betaalbare grond en leden van de coöperatie die het initiatief willen dragen blijkt in de praktijk een moeilijk proces. Veelal blijft het dus bij een mooi idee want een enthousiaste groep betrokken burgers maakt nog geen Herenboerderij. Als NMZH geloven wij in het concept, niet alleen als werkend concept maar ook om de bredere waarden die het concept biedt in het herstellen van de relatie tussen boer en consument en het komen tot een volhoudbaar voedselsysteem.

Begin 2019 is ons verzoek om een projectsubsidie bij de provincie Zuid-Holland voor de ondersteuning van de ontwikkeling van

initiatieven voor Herenboeren in Zuid-Holland gehonoreerd. Het ondersteunen en faciliteren van de Zuid-Hollandse Herenboereninitiatieven spitst zich toe op de werving van leden door het publiceren van artikelen op platforms en het ondersteunen van de initiatieven in hun uitingen (nieuwsbrieven, websites). NMZH heeft in 2019 diverse gesprekken gevoerd met de provincie Zuid-Holland over geschikte en betaalbare locaties. In Zuid-Holland is contact met diverse Herenboereninitiatieven – in het Groene Hart, Midden-Delfland en Rotterdam. Sinds de zomer van 2019 is de eerste Rotterdamse Herenboerderij een feit. In Rotterdam-Noord zal de Vlinderstrik begin 2020 de deuren openen.

3.3.5 Voedselbossen

Er ontstaat de laatste jaren meer en meer aandacht voor voedselbossen. En terecht. Een voedselbos is een vorm van natuurinclusieve landbouw die een bijdrage kan leveren aan zowel de landbouw- als de voedseltransitie. Een voedselbos heeft een positieve impact op de bodem, waardoor CO₂ wordt vastgehouden

en water beter wordt aan- en afgevoerd. Ook levert een voedselbos een hogere kwaliteit voedsel. Je kunt er ook nog eens heel lang uit oogsten - van februari tot eind november. Tot slot ontstaat er een korte keten. Lokaal eten, voor lokale consumenten, in een systeem dat goed is voor de biodiversiteit. Eind 2019 is NMZH in gesprek gegaan met een aantal initiatiefnemers van voedselbossen en de provincie Zuid-Holland over een gezamenlijk stimuleringsprogramma Voedselbossen in Zuid-Holland.

3.3.6 Plan Boom: 10 miljoen extra bomen

Plan Boom is een initiatief van de Natuur en Milieufederaties. Met Plan Boom willen we in vier jaar tijd 10 miljoen extra bomen planten in Nederland. Hiermee verkleinen we onze CO₂-uitstoot en wordt onze leefomgeving mooier, groener, frisser en gezonder. Bomen nemen CO₂ op, zijn van groot belang bij de bestrijding van hittestress, brengen schaduw en verkoeling en houden water vast in droge tijden. Daarbij versterken ze de veerkracht van de natuur en de biodiversiteit, zodat de natuur

de effecten van klimaatverandering beter kan opvangen.

Plan Boom richt zich op het faciliteren van initiatieven, het vinden van locaties en het organiseren van de vrijwilligers die de bomen gaan planten. Onder faciliteren valt ook het vinden van de financiering voor het plantgoed bij bedrijven of overheden. En er is ook een eigen crowdfunding-campagne in de maak in het kader van Plan Boom.

Plan Boom start formeel pas in het voorjaar 2020 als de Natuur en Milieufederaties het geld krijgen van de Nationale Postcode Loterij. Na de toekenning in het najaar van 2019 en de publiciteit erom heen zijn er bij de NMZH behoorlijk wat vragen en reacties binnen gekomen. De NMZH is in gesprek met organisaties die een rol willen spelen.

3.3.7 Biodiversiteit glastuinbouw: symposium en Community of Practice

In februari 2019 heeft de NMZH in nauwe samenwerking met InnoPlant, Glastuinbouw Nederland en Greenport West-Holland een symposium georganiseerd over de kansen van functionele biodiversiteit in en rondom de kas voor wat betreft de verduurzaming van de glastuinbouw. Enkele tuinders hebben hun ervaring gepresenteerd met bepaalde vormen van biodiversiteit in de teelt, waaronder

polyculturen, die resulteren in meer weerbare planten en een verminderde plaaggevoeligheid. Dit vermindert de noodzaak voor de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen en draagt daarmee bij aan een duurzamere teelt. Naast de inhoudelijke interessante en inspirerende presentaties is er ook ruimte gemaakt voor een plenaire discussie om de kansen te exploreren die er liggen rondom de verduurzaming van de glastuinbouwteelten en de ketens waar deze deel van uitmaken. Met ruim zeventig geïnteresseerde deelnemers is het een zeer geslaagde bijeenkomst geworden. Bij de bezoekers is de vraag neergelegd in hoeverre er interesse is in het opzetten van een zogenoemde Community of Practice om praktijkkennis en kennisvragen samen te brengen.

In april 2019 is de eerste Community of Practice bijeenkomst gehouden, waar de leden van de groep onderzoeksvragen hebben besproken die in gezamenlijkheid opgepakt kunnen worden in een passend subsidieprogramma. Goed nieuws is dat er in 2020 meer Community of Practice bijeenkomsten zullen worden georganiseerd om zodoende de kansen van biodiversiteit in de teelten verder te exploreren en benutten. Kortom, het in 2018 gestarte initiatief van de NMZH om een symposium te organiseren krijgt nu goede opvolging in 2020. De NMZH blijft betrokken.

3.4 Klimaat & Energie

De opwarming van de aarde tegengaan is een uitdaging op mondiale schaal. Nederland heeft zich gecommitteerd aan het Klimaatakkoord van Parijs en als dichtbevolkte provincie levert Zuid-Holland haar bijdrage. De Natuur en

Milieufederatie Zuid-Holland draagt oplossingen aan voor een mooie toekomst: een volledig duurzame energievoorziening en minimale uitstoot van broeikasgassen.

foto: NMF

3.4.1 CO₂-bank Zuid-Holland

In 2018 heeft de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) in opdracht van de provincie Zuid-Holland gewerkt aan het (door) ontwikkelen van de CO₂-bank Zuid-Holland. Onderzocht is hoe een CO₂-bank Zuid-Holland het best verder operationeel gemaakt kan worden als instrument voor het mogelijk maken van regionale CO₂-compensatie in Zuid-Holland. Uitgangspunt daarbij is een operati-onele CO₂-bank Zuid-Holland, met een betrouwbare governance structuur en certificering die in staat is tot monitoring van de uitvoering van 'Valuta voor Veen' proeftuinen. De CO₂-bank Zuid-Holland moet op zichzelf kunnen staan met een eigen verdienmodel. In 2019 is binnen de Natuur en Milieufederaties een gelijksoortig project opgestart om een landelijke Koolstofbank te ontwikkelen met regionale vestigingen. De NMZH heeft zich

aangesloten bij deze ontwikkeling en de in Zuid-Holland opgebouwde kennis en ervaring van de afgelopen jaren bij de ontwikkeling van de CO₂-bank Zuid-Holland ingebracht. Uiteindelijk zal toegewerkt worden naar één landelijke CO₂-bank met regionale vestigingen. De verwachting is dat eind 2020 de landelijke presentatie kan plaatsvinden en de CO₂-bank officieel van start kan gaan.

3.4.2 Valuta voor Veen

In de provincie Zuid-Holland bestaat het grondgebied voor ruim 25% uit veengronden die zeer gevoelig zijn voor bodemdaling door veenoxidatie. De bodemdaling wordt met name veroorzaakt doordat het waterpeil in deze gebieden (steeds verder) wordt verlaagd ten behoeve van de landbouw. Door deze ontwatering droogt het veen uit, breekt het af en daalt de bodem. Hierbij komen ook grote

hoeveelheden CO₂ vrij. De totale CO₂-uitstoot uit de Nederlandse veenweidegebieden is ca. 4 Mton, dat is ongeveer 4% van de totale Nederlandse CO₂-uitstoot.

Het goede nieuws is dat de bodemdaling door veenoxidatie vergaand kan worden afgeremd of zelfs helemaal gestopt. De Natuur en Milieufederaties hebben de afgelopen jaren in de vorm van het concept 'Valuta voor Veen' een aanpak ontwikkeld om de veenoxidatie in deze gebieden effectief tegen te gaan en de CO₂-emissies die hiermee samenhangen terug te dringen.

Het idee achter 'Valuta voor Veen' is simpel. Door vernattingsmaatregelen te nemen in agrarische veenweidegebieden wordt bodemdaling en CO₂-uitstoot voorkomen. Deze vermindering van CO₂-uitstoot kan worden verkocht in de vorm van CO₂-certificaten aan partijen die op vrijwillige basis hun CO₂-uitstoot willen compenseren. Hiermee ontstaat een nieuw verdienmodel waarmee geïnvesteerd kan worden in het tegengaan van bodemdaling en de inkomstenderving van agrariërs kan worden gecompenseerd.

Het eerste Valuta voor Veen project 'peilverhoging in puur veen' in Friesland is nu in het twee jaar van de validatie en verificatie. Wanneer ook dit succesvol kan worden afgerond. Komen voor dit project in 2020 de eerste CO₂-credits beschikbaar. In 2019 heeft de NMZH binnen de Groene Cirkels Kaas en Bodemdaling (GCKB) gewerkt aan de methodiekontwikkeling voor de toepassing van Valuta voor veen 'peilverhoging met drukdrainage' en peilverhoging in klei-op-veen'. Voor de veengebieden in Zuid-Holland zijn de droogleggingen anders dan in Friesland en komt meer klei-op-veen als grondsoort voor. De methodiek die in Friesland is ontwikkeld, sluit alleen bij natuurgebieden aan en minder bij de veengebieden waar nog landbouw wordt toegepast.

In 2020 is de verwachting dat beide methodieken door de Stichting Nationale Koolstofmarkt zullen worden goedgekeurd en landelijk voor toepassing beschikbaar gaan komen en voor deze methodieken ook CO₂-credits kunnen worden verstrekt. Ook is in 2019 onderzocht of de methodiek 'peilverhoging in puur veen' kan worden toegepast in natuurgebieden in het veenweidegebied. Het Zuid-Hollands Landschap wil dit gaan verkennen voor het

natuurgebied De Nesse in de Krimpenerwaard. In 2020 zal dit verder worden uitgewerkt, zodat eind 2020 een Valuta voor Veen project van start kan gaan in het eerste natuurgebied van Nederland.

3.4.3 Windenergie: Convenant Rotterdamse haven

In 2000/2001 werd voor de eerste keer een convenant afgesloten om windenergie in en rond de Rotterdamse haven te stimuleren. De NMZH nam hieraan deel. Hierdoor werden barrières geslecht en werd veel windvermogen geplaatst. Het doel van 150 MWe (megawatt voor elektrische energie) werd behaald, maar alleen binnen het havengebied. In de gemeenten liep het veel moeizamer (zie hoofdstuk 3.4.8). In 2019 is overlegd tussen de convenantpartners (HbR, RWS, Provincie Zuid-Holland, Gemeente Rotterdam, Deltalinqs, NMZH, NWEA) over de stand van zaken en een evaluatie. Deze evaluatie heeft in 2019 plaatsgevonden, waarbij de NMZH inbreng heeft gegeven via een overleggroep en via een persoonlijk gesprek met de onderzoekers. De evaluatie is positief over de inzet en resultaat, met de kanttekening dat het geplande windpark Maasvlakte 2 (ca. 100 MWe) nog in ontwikkeling is (zie onder). Over de aansturing van het proces, overleg en afstemming is de evaluatie kritisch. Een meer gerichte afstemming en afspraken tussen partijen zijn nodig bij een eventueel nieuw convenant. Daarnaast wordt aanbevolen breder te kijken naar de mogelijkheden van alle vormen van

duurzame energie in de haven en daartoe nader onderzoek te doen. Dit onderzoek is al opgenomen in het Rotterdams Klimaatakkoord dat eind 2019 werd vastgesteld (aanbeveling nr. 36).

Op 12 februari 2019 was de "officiële oplevering" van het vernieuwde windpark Slufterdam van Vattenfall/Eneco. Het park heeft met 14 turbines in plaats van 17, een dubbel vermogen (50 MWe) en 2,5 keer zoveel elektriciteit opwekt (180 GWh per jaar). De NMZH heeft in de voorbereiding (2012-2014!) en de uitvoering bijgedragen aan de afweging met betrekking tot ecologie, met name vogels.

Ook in 2019 heeft eindelijk voortgang plaatsgevonden bij het windpark Maasvlakte 2, op de harde en zachte zeevering aan de Noord-Westkant. De NMZH heeft hiervoor overleg gevoerd met RWS en bijgedragen aan een bijeenkomst ecologie (november 2019) met lokale, regionale en landelijke NMO's, met onder meer nieuwe vogelonderzoeksmethoden op de agenda. In het eerste kwartaal van 2020 vindt de keuze van de ontwikkelaar plaats. De ingebruikname is gepland in 2023.

3.4.4 Regionale Energie Strategie (RES)

De opgaven waarvoor de zeven Zuid-Hollandse RES-regio's staan is complex en de ruimtelijke impact van de klimaat- en energietransitie zal ook in Zuid-Holland groot zijn. Juist in de regionale vertaling naar locaties en projecten worden ook de maatschappelijke en ruimtelijke

graphic: www.regionale-energiestrategie.nl

consequenties en dilemma's concreet. Het opstellen van deze energiestrategie neemt deze dilemma's niet weg. De RES is nadrukkelijk ook bedoeld als startpunt van het uitvoeringsproces waarin samenwerkende partijen tot 2030 en verder tot concretisering en realisatie van projecten gaan komen. In combinatie met periodieke evaluatie en herijking van de strategie kan de komende jaren vanuit de RES effectief gewerkt worden aan de klimaat- en energietransitie. De NMZH is in 2019 betrokken geweest bij alle Zuid-Hollandse RES-regio's. In verschillende rollen (bestuurstafel, werkgroepen, werkateliers) hebben wij een rol gespeeld bij de totstandkoming van de zeven concept-RES'en die uiterlijk oktober 2020 moeten worden vastgesteld door de betrokken gemeenten en provincie. Ook hebben wij bij verschillende RES en in 2019 een bijdrage geleverd in creëren van draagvlak in de gemeenteraden voor het instrument RES en de voorgestelde aanpak.

Daarnaast hebben wij met vijf maatschappelijke organisaties van, voor en door bewoners de Participatiecoalitie gevormd. Vanuit de afspraken in het Klimaatakkoord biedt de Participatiecoalitie tot 2022 een ondersteuningsprogramma voor participatie en communicatie. In deze projectschets maken wij hiervoor verbinding met het Zuid-Hollandse RES-programma en dragen wij met cofinanciering bij aan de uitvoering van de maatschappelijke inbreng, het beter betrekken en vergroten van draagvlak onder de inwoners van Zuid-Holland en in het bijzonder in de zeven Zuid-Hollandse RES-regio's afgestemd met overheid en andere betrokkenen binnen de RES-regio's.

De samenleving staat de komende decennia voor een enorme transitieopgave op het gebied van klimaat en energie. Deze transitie vraagt om technologische, sociale, economische en organisatorische veranderingen. Deze transitie kan alleen succesvol zijn als er breed maatschappelijke draagvlak wordt gecreëerd en participatie onderdeel uitmaakt van de aanpak. Om de transitie naar een koolstofarme samenleving echt te laten slagen is het essentieel dat participatie en draagvlak in de samenleving wordt georganiseerd. Het waarom van

de transitie moet goed en met overtuigingskracht worden gebracht aan burgers, bedrijven en andere organisaties. Niet alleen om weerstand te voorkomen maar ook om participatie, eigenaarschap en samenwerking te realiseren. Hierdoor komt de transitie echt van de grond. Het zijn immers de effecten van de acties van iedereen samen die de mate van succes bepalen voor de klimaat- en energietransitie. In 2019 hebben wij deze aanpak actief uitgedragen. De overheid kan dit niet alleen. Energie Samen en de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) willen als direct betrokkene bij deze maatschappelijke opgave onze rol pakken bij het creëren van meer participatie en draagvlak bij de inzet van de provincie Zuid-Holland (PZH) en de zeven Zuid-Hollandse RES-regio's bij de totstandkoming van de Regionale Energiestrategieën. In het Nationaal Klimaatakkoord, dat ook door Energie Samen en de Natuur en Milieufederaties is ondertekend, is afgesproken dat in 2030 35 TWh wordt gerealiseerd via windenergie en zonne-energie op land. Centrale overheden krijgen de ruimte deze opgave techniekneutraal in te passen. Het streven is dat vijftig procent van nieuwe hernieuwbare productie op land in eigendom komt van de lokale omgeving. Daarnaast is afgesproken om te stoppen met het gebruik van aardgas in de gebouwde omgeving door wijk voor wijk aan de slag te gaan met de transformatie van 7 miljoen huizen en 1 miljoen gebouwen in goed geïsoleerde woningen en gebouwen die we met duurzame warmte verwarmen.

Met onze activiteiten werken wij ook na 2019 aan zowel concrete resultaten als aan overkoepelende impact.

3.4.5 Klimaatadaptatie

Vanaf 2006 wordt door de Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers gewerkt aan het uitdiepen van mogelijkheden om de natuur te benutten bij het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering. De Natuur en Milieufederaties maken deel uit van deze coalitie. In de periode tot 2019 zijn verspreid door Nederland twintig klimaatbuffers ontwikkeld, hiervan zijn er zeven in Zuid-Holland gerealiseerd. Daarnaast zijn een paar grote klimaatbuffers bij de Biesbosch en de Hoeksche Waard (van Kreek

tot Kraan) in 2019 verder uitgewerkt tot een schetsontwerp en voor het project 'van Kreek tot Kraan' in een concreet projectplan, waarvoor weer een beroep gedaan gaat worden op financiering hiervan via de Nationale Postcode Loterij en anderen fondsen.

Eind 2019 e.v. willen wij op basis van de uitkomsten van de gemeentelijke Klimaat Stresstesten ook samen met onze achterban, overheden en inwoners zowel in het stedelijk gebied en in de randen van de stad als in het landelijk gebied voorstellen ontwikkelen voor klimaatbuffers en vormen van klimaatadaptatie. Een veranderend klimaat zorgt voor veel overlast en kan veel schade aanrichten in onze steden en dorpen. Zo ontstaat wateroverlast door extreme buien of een te hoge grondwaterstand. Door te lage grondwaterstanden en droogte is er kans op funderingsschade en bodemdaling. Ook een hittegolf heeft nadelige effecten in een stad voor zowel de mens als de natuur. Ook na 2019 willen wij voor deze maatschappelijke opgaven mooie natuurlijke oplossingen door de inzet van te ontwikkelen klimaatbuffers.

3.4.6 Klimaat- en energieakkoord

Bij de totstandkoming van het Klimaatakkoord is de NMZH binnen de groene coalitie betrokken geweest bij drie sectortafels, te weten: Industrie, Gebouwde Omgeving en Landbouw. Ook hebben wij bij een tweetal werkgroepen (Rotterdam-Moerdijk en Glastuinbouw) een actieve rol aan tafel gespeeld vanuit de groene coalitie. In november ondertekenden de Natuur en Milieufederaties het Klimaatakkoord. Naast onze eigen inzet om te komen tot de uitvoering van het klimaatakkoord komen er ook zaken op ons af die in 2019 een extra inzet van onze organisatie hebben gevraagd.

3.4.6.1 Rotterdams Klimaatakkoord

Vanuit de gemeente Rotterdam, het Havenbedrijf en Deltalinqs is gevraagd om deel te nemen aan de totstandkoming van het Rotterdams Klimaatakkoord. Vanuit de NMZH draaien wij vanaf 2019 mee aan de klimaat-tafels Haven en Industrie en Schone Energie. Het doel van het Rotterdams Klimaatakkoord is om de doelen uit het Nationaal Klimaat-

akkoord en de rapportage 'In drie stappen naar een duurzaam industriecluster Rotterdam-Moerdijk in 2050' te vertalen in een praktische uitvoeringsaanpak richting 2030 met de relevante stakeholders. Daarnaast levert de NMZH een inzet om het draagvlak voor de aanpak te vergroten en de uitvoering te verbinden met een participatie opgave richting bedrijfsleven en inwoners. Ook vertalen wij de provinciale inzet naar het Rotterdams Klimaatakkoord.

3.4.6.2 Investeren in transitie

Met het Klimaatakkoord krijgen wij de klimaatopgave voor Nederland steeds helderder in beeld. De ontwikkelingsrichting is duidelijk, maar de onzekerheden voor de verschillende economische sectoren en individuele bedrijven zijn nog erg groot. Het klimaatdoel vraagt om een forse uitstootdaling van broeikasgassen. Van 221 megaton in 1990 naar 113 megaton in 2030. Dit betekent dat de elektriciteitssector de uitstoot tot 2030 met 77% moet reduceren, de industrie met 37%, gebouwde omgeving met 33%, transport met 28% en de landbouw met 11%. Een forse opgave die grote investeringen vanuit de overheid en bedrijfsleven zal vergen. De Nederlandse economie opereert bij uitstek in een internationaal speelveld. De concurrentiepositie is daarom cruciaal bij deze investeringsopgaven. Hoe kan de overheid de beschikbare middelen zo richten dat de klimaatopgave en het vergroenen van de economie elkaar gaan versterken? Door sneller stappen te zetten in de energietransitie kan Nederland voorop lopen en de inzet naar een circulaire economie versnellen. Veel bedrijven in Zuid-Holland zullen hiervoor de nodige investeringen moeten doen. Naast de inzet van eigen middelen wordt ook een beroep gedaan op nationale en internationale investeringsfondsen en subsidieregelingen. Bij dit soort aanvragen wordt naast de feitelijke beoordeling van de aanvraag ook gekeken naar impact op natuur en milieu en de bijdrage die de investering levert in de transitie naar een circulaire economie. Steeds vaker wordt de NMZH gevraagd om een letter of support af te geven om de aanvraag maatschappelijk te ondersteunen. Vanuit onze doelstelling vinden wij het belangrijk om bedrijven in hun opgaven te ondersteunen, maar de middelen ontbreken

om globale investeringsplannen goed door te nemen en te beoordelen op impact. Dit project stelt ons in staat om tot globale beoordelingen van deze plannen te komen en op basis van een reflectie op onze maatschappelijke doelstelling en de klimaatopgave deze bedrijven bij het zoeken naar financiering voor de benodigde investeringen te ondersteunen met een letter of support. Hierdoor kunnen wij meer gaan betekenen voor deze bedrijven bij hun transitie opgaven.

3.4.6.3 Vergunningverlening en handhaving

De industrie in Zuid-Holland en in het bijzonder in de Rotterdamse haven, die voor de productie afhankelijk is van grote installaties, plant het groot onderhoud vaak jaren vooruit. Dat kan dan in een kritisch en complex proces van een Turnaround en/of Stops worden uitgevoerd. Vaak zit een groot aantal jaren (5-7 jaar) tussen de start van de planning, het daadwerkelijke groot onderhoud en het plegen van vervangingsinvesteringen. Voor het behalen van de klimaatdoelen van Parijs, vertaald in het Nationaal Klimaatakkoord is het belangrijk dat tijdig de juiste investeringen worden gedaan om ook een effectieve en tijdige bijdrage te kunnen leveren aan het halen van deze klimaatdoelen. Er wordt nu toegewerkt naar afspraken over de doelen die in 2030 moeten worden gehaald. Het is dus zaak dat bij dit soort type groot onderhoud en vervangingsinvesteringen deze inzet nu wordt meegenomen. Bedrijven gaan uit van de vereisten in afgegeven vergunningen en de huidige wet- en regelgeving. Het zal nog wel enige tijd duren voor het Klimaatakkoord ook zijn vertaling gaat krijgen richting wet- en regelgeving en vergunningverlening. De NMZH heeft hierover recent met de directie van DCMR gesproken en gekeken in welke mate wij elkaar kunnen versterken in dit proces en de afspraken van het klimaatakkoord ook eerder kunnen worden betrokken. De DCMR heeft de NMZH uitgenodigd actief deel te nemen aan dit veranderingsproces in de eigen bedrijfsvoering. Ook in 2019 volgde de NMZH de vergunningverlening in de Rotterdamse haven en zijn wij in gesprek gegaan met bedrijven wanneer wij signaleren dat onderhoud of vervangingsinvestering niet afdoende inspelen op de gewenste CO₂-reductie en de transitieopgave.

3.4.7 Stedin aardgasvrij

Per 1 juli 2018 is voor nieuwbouw het aansluitrecht op aardgas vervallen. Dit betekent dat alle nieuwbouwprojecten die na 1 juli 2018 worden vergund, aardgasloos moeten zijn en daarmee bijdragen aan klimaatdoelstellingen voor de gebouwde omgeving. Projecten die vergund zijn voor 1 juli 2018 hebben in principe recht op een aardgasaansluiting en een deel van deze projecten wordt ook daadwerkelijk gerealiseerd met aardgas. De Natuur en Milieufederaties (NMF's) zien net als Stedin het liefst geen nieuwbouw meer met aardgasaansluiting gerealiseerd worden. De Natuur en Milieufederatie Utrecht (NMU) en Zuid-Holland (NMZH) zetten vanaf november 2018 in om nieuwbouwprojecten in de provincies Utrecht en Zuid-Holland alsnog van het aardgas af te krijgen. Hiervoor is een samenwerking afgesloten met Stedin.

In 2019 is een inventarisatie uitgevoerd naar kansrijke gemeenten ten behoeve van aardgasvrije nieuwbouw. In overleg met Stedin is gekozen om activiteiten in eerste instantie te focussen op Amersfoort en Den Haag, op basis van hoeveelheid te verwachten nieuwbouw met aardgas en de beperkte inzet van gemeenten op dit dossier. Later is Bunnik hier bijgekomen. De NMZH en NMU hebben met Stedin veelvuldig afgestemd over het opstellen van een lijst met nieuwbouwprojecten in betreffende gemeenten.

Na selectie is de NMZH aan de slag gegaan met het benaderen van de gemeente Den Haag en betrokken ontwikkelaars. De NMZH heeft in samenwerking met Den Haag en Stedin een overzichtsbestand gemaakt van alle vergunde nieuwbouw- en verbouwprojecten in Den Haag met een aardgasaansluiting, gecombineerd met gegevens van Stedin met betrekking tot het aanvragen van een aardgasaansluiting. Het doel was om inzicht te krijgen wat er nog aan nieuwbouw met aardgas in de pijplijn zit (de aanvraag van een aardgasaansluiting bij Stedin gebeurt vaak pas (ver) na het verstrekken van een omgevingsvergunning door de gemeente). Het aanleveren van gegevens door de gemeente verliep relatief langzaam. Uit analyse (en eigen inventarisatie en gesprekken

met Den Haag) bleek dat een deel van ontwikkelaars nieuwbouwprojecten al tot inkeer was gekomen c.q. gasloos zijn gaan bouwen. Van een aantal projecten was de conclusie dat deze zich al vaak in te vergevorderd stadium bevinden en dat aanpassingen van het ontwerp zou leiden tot te hoge additionele kosten, hoger dan via de huidige beschikbare regelingen kan worden gecompenseerd.

Op basis van onze inventarisatie is in februari 2019 een convenant gesloten tussen Stedin en Den Haag over de inzet op aardgasvrije nieuwbouw en vervanging kookgas. Vanaf november 2019 is er een nieuwe periodiek werkoverleg ingericht tussen Stedin, Den Haag en de NMZH.

3.4.8 Convenant realisatie windenergie Rotterdamse regio

In 2012 heeft de NMZH het "Convenant realisatie windenergie stadsregio Rotterdam 2012" getekend. In dit convenant is een gezamenlijke doelstelling om 150MW windenergie in de regio Rijnmond te realiseren. Hiervoor is samen met de betrokken gemeente een uitvoeringsprogramma gemaakt en is de afgelopen jaren gewerkt aan de realisatie. De doelstelling was om in eind 2020 de 150 MW

gerealiseerd te hebben. Begin 2019 bleek dat het beoogde doel door allerlei factoren niet in bereik is. De verwachting is dat een deel van de dan nog resterende opgave vóór het einde van 2023 kan worden gerealiseerd, maar de meeste locaties pas medio 2025 zullen worden gerealiseerd; een vertraging van vijf jaar. In 2019 heeft een brede evaluatie plaatsgevonden en zijn de uitkomsten en mogelijke oplossingen hiervoor in verschillende bijeenkomsten besproken. De conclusie bleek opnieuw dat gegeven de huidige stand van zaken per gemeente en de gebruikelijke doorlooptijd van windmolenprojecten een versnelling van de totale realisatie naar een eerder jaar dan 2025 niet realistisch is. Er zijn zelfs maatregelen nodig om 'geen tempo te verliezen' en de doelstelling van 150 MW ook daadwerkelijk in uiterlijk 2025 te realiseren. Op basis van deze evaluatie zijn aanvullende afspraken gemaakt om de afgesproken doelstelling in 2025 of zoveel eerder als mogelijk als nog te halen. De NMZH heeft in 2019 toegezegd om deel te nemen aan het op te zetten Ondersteuningsteam. Dit team gaat de programmamanager en de betrokken gemeenten ondersteunen bij de verdere uitvoering. Om ook deze afspraken te borgen

foto: Jan Baars

wordt een ondertekende bijlage toegevoegd aan het convenant. Deze zal begin 2020 worden ondertekend. Ook is afgesproken de afspraken en realisatie actief te monitoren, op deze manier kan tijdige signalering, bijsturing en escalatie plaatsvinden.

3.4.9 Nacht van de Nacht

Nederland is een van meest verlichte landen ter wereld. Jaarlijks worden miljoenen euro's verspild door inefficiënte verlichting. Belangrijke bronnen van lichthinder zijn glastuinbouw, sportveldverlichting, terreinverlichting, sierverlichting, skybeamers en reclameverlichting. Niet alleen mensen hebben last van te veel licht. Ook voor dieren en planten is het belangrijk dat de nachten duister blijven.

Om de schoonheid van de nacht te benadrukken en aandacht te vragen voor de gevolgen van lichthinder, organiseren de Natuur en Milieufederaties jaarlijks de Nacht van de Nacht. Op zaterdag 26 oktober 2019 vond de 15^e Nacht van de Nacht plaats. Op honderden plekken doven gemeenten, bedrijven en organisaties dan de verlichting en op meer dan vijfhonderd plekken worden activiteiten in het donker georganiseerd. Meer dan honderd restaurants doofden de

verlichting en organiseerden een diner bij kaarslicht. In Zuid-Holland werden in 2019 in totaal 38 bijzondere activiteiten georganiseerd tijdens de Nacht van de Nacht. Deze editie was groter dan ooit in totaal namen zo'n 47.000 bezoekers deel.

Vanaf de eerste Nacht van de Nacht in 2004 zijn veel concrete successen geboekt. Zo zijn honderden bedrijven en gemeenten overgegaan op duurzame verlichting. In bijna alle beleidsplannen van gemeenten is de visie overgenomen "Donker waar het kan en licht waar het moet". En uit recent onderzoek blijkt dat de eerste gemeenten in Nederland na honderd jaar langzaam donkerder worden. Gemeenten schakelden niet alleen over op duurzame led-verlichting. Ze dimmen steeds vaker laat in de avond en doven lichten waar het kan in de nacht, schermen lichten beter af en onderzoeken waar verlichting weg kan. Monumenten worden vaker sfeervol van binnenuit verlicht in plaats van met veel spots van onderaf. De Nacht van de Nacht gaat niet alleen over mooie sterrenhemels of duurzaamheid. Het gaat ook over gezondheid voor mensen, voor dieren, over het klimaat en besparen van CO₂-uitstoot en geld.

3.5 Natuur & Landschap

Ondanks de verstedelijking heeft onze provincie nog veel bijzondere natuur en mooie landschappen. Maar de natuur en de biodiversiteit staan onder druk. En daarmee het welzijn van de bewoners. De NMZH zet zich in voor een natuurinclusief Zuid-Holland, waar

de landbouw aansluit op de bestaande natuur, waar ruimtelijke plannen rekening houden met landschappelijke waarden, waar rust en stilte te vinden zijn. Voor een gezonde leefomgeving, waar planten en dieren worden beschermd, in natuurgebieden maar ook in steden en dorpen.

3.5.1 Natuur- en Landschapsoverleg (NLO)

De NMZH werkt met Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, het Zuid-Hollands Landschap, Dunea en IVN samen in het Natuur- en Landschapsoverleg (NLO). Het doel hiervan is onderlinge afstemming van de activiteiten op provinciaal niveau en waar mogelijk het samen optrekken in de provinciale belangenbehartiging. De NMZH heeft hierbij een centrale regierol en organiseert daartoe onder andere vier keer per jaar een overleg tussen de directeurs van de organisaties.

Naast de specifieke inzet vanuit de NLO-samenwerking in het kader van de PS

verkiezingen (zie onder), is stikstof in 2019 een belangrijk onderwerp geweest waar binnen de samenwerking aandacht aan is besteed. In mei 2019 heeft de Raad van State in een uitspraak aangegeven dat het Programma Aanpak Stikstof (PAS) juridisch niet deugt omdat dit in strijd is met de Europese Habitatrichtlijn. Daardoor is de overheid gedwongen om tot een nieuw stikstofbeleid te komen. Hierbij hebben de provincies, naast de Rijksoverheid, een belangrijke rol. Vanuit de NLO-samenwerking is proactief inbreng geleverd in het kader van het te vormen stikstofbeleid, is gereageerd op voorgestelde maatregelen en wordt deelgenomen aan de sectortafel stikstof.

Daarnaast is specifieke inzet gepleegd in het kader van de besluitvorming over de provinciale Omgevingsvisie en -Verordening. Hiertoe is begin 2019 een dialoogsessie georganiseerd met Statenleden en is er is tijdens een hoorzitting ingesproken om onze eerder ingediende zienswijze toe te lichten.

3.5.2 Verkiezingen Provinciale Staten en Groene Kieskompas

Omdat er in 2019 verkiezingen voor de Provinciale Staten plaatsvonden, is hier in 2018 en in 2019 vanuit de samenwerking tussen de natuur- en landschapsorganisaties (NLO) extra inzet op gepleegd.

De doelen hiervan waren:

- Onze boodschap zo goed mogelijk opgenomen krijgen in de verkiezingsprogramma's;
- Aan onze achterban en kiezers duidelijk maken waarom de provincie (PS) belangrijk is en hoe hun stemgedrag bij kan dragen aan onze doelstellingen en hiermee tevens de maatschappelijke betrokkenheid bij ons werk vergroten;
- Onze boodschap zo goed mogelijk opgenomen krijgen in een op te stellen coalitieakkoord.

In 2019 hebben we hiertoe de volgende activiteiten uitgevoerd:

- De NMZH heeft een analyse gemaakt van wat er in de verkiezingsprogramma's is opgenomen over de punten die voor de NLO-partners van belang zijn. Dit overzicht maakte inzichtelijk in hoeverre de partijen wat betreft ambities en standpunten op één lijn zitten met ons. Ook heeft de NMZH door een stagiair een onderzoek laten uitvoeren naar het stemgedrag van de politieke partijen in de Statenperiode voorafgaand aan de verkiezingen. Dit om, naast inzicht in verkiezingsbeloften, ook inzicht te bieden in hoe de verschillende partijen zich daadwerkelijk hebben ingezet voor natuur, milieu en landschap.
- Net als in 2015 is ook dit jaar het Groene Kieskompas gemaakt. Dit is een website waarop te zien is wat de standpunten van de partijen zijn over verschillende onderwerpen op het gebied van natuur en

landschap. Het Groene Kieskompas werd officieel gelanceerd door CdK Jaap Smit (met fotomoment).

- Een week voor de verkiezingen werd op woensdagmiddag een verkiezingsdebat over natuur en landschap georganiseerd in het provinciehuis. Hieraan deden lijsttrekkers (of in sommige gevallen andere kandidaten van de lijst) van de meeste partijen mee.
- Er is inbreng geleverd bij de coalitievorming. Onderdeel van deze inbreng was een analyse die werk uitgevoerd door Rik Hindruks naar mogelijkheden om geld in de provinciale begroting vrij te maken voor natuur en landschap. De resultaten van deze analyse gingen vergezeld van een aanbod van de NLO-partners om op een andere manier met de provincie te gaan samenwerken en daarmee te realisatiekracht te vergroten.
- Na de verkiezingen zijn kennismakingsgesprekken gevoerd met de Statenfracties. Ook is een werkbezoek voor de Statenleden georganiseerd naar de Akerdijkse Plassen om ons als NLO-partners aan hen voor te stellen en hen kennis te laten maken met de onderwerpen waar wij ons mee bezig houden.
- Na het verschijnen van de coalitieakkoord is hier een reactie op gegeven door middel van een brief zodat de PS-leden deze tevens konden betrekken bij het debat over het coalitieakkoord.

3.5.3 Faunabeheer

Een aantal jaar geleden ontstond binnen het netwerk van de NMZH veel onrust omdat de provincie Zuid-Holland erg ruimhartig is in het verlenen van ontheffingen aan de faunabeheereenheid ten behoeve van faunabeheer. In het netwerk van de NMZH ontstonden hier grote zorgen over vanwege de risico's voor de natuur. De NMZH is toen samen met een groot aantal aangesloten organisaties gestart met het voeren van juridische procedures tegen te ruime of onterecht verleende ontheffingen, met als doel een beter beleid af te dwingen.

In 2019 vond het vervolg plaats van onze eerder gestarte beroepsprocedure tegen de

goedkeuring van het faunabeheerplan smient. We hebben hierbij, naast de samenwerking met onze aangesloten organisaties, ook nauw samengewerkt met Vogelbescherming Nederland. Eind 2019 heeft de rechtbank uitspraak gedaan en onze beroepen gegrond verklaard, waardoor er geen smienten geschoten meer mogen worden.

Ook maakten we bezwaar tegen een ontheffing van Rotterdam The Hague Airport (RTHA) waarmee alle vogels die zich op het terrein van de luchthaven bevinden gedood mochten worden. In het besluit op dit bezwaar is de ontheffing op een aantal punten flink aangescherpt. Ook hebben we naar aanleiding van deze procedure met RTHA gesproken om na te gaan of zij in kunnen zetten op meer innovatieve technieken om aanvaringen tussen vogels en vliegtuigen tegen te gaan. Daarnaast maakten we bezwaar tegen de goedkeuring van het faunabeheerplan knobbelzwaan vanwege het risico voor het afschot van kleine zwanen.

3.5.4 Natuurlijke klimaatbuffer: ambassadeurs

De Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers (CNK) bestaat uit acht natuurorganisaties en wil de inzet van natuur als oplossing voor het aanpassen aan klimaatverandering stimuleren. Klimaatbuffers zijn gebieden waar natuurlijke processen de ruimte krijgen. Hierdoor groeien ze mee met klimaatverandering, waar mens en natuur van profiteren.

Omdat er vanaf 2020 op regionaal niveau dialogen gaan plaatsvinden over klimaatadaptatie, ligt daar een kans om het belang van natuurlijke klimaatbuffers onder de aandacht

te brengen. De CNK heeft de Natuur en Milieufederaties gevraagd om vrijwilligers te werven en te instrueren zodat zij in deze regionale processen als ambassadeur voor natuurlijke klimaatbuffers kunnen deelnemen. In 2019 heeft hiervoor een briefing aan de medewerkers van de Natuur en Milieufederaties plaatsgevonden waar ook de NMZH aan deelnam en heeft de NMZH op provinciaal niveau wervingsactiviteiten voor vrijwilligers ondernomen.

3.5.5 Natuurinclusief bouwen

In 2019 heeft de NMZH het door de provincie Zuid-Holland gesubsidieerde project 'Zuid-Holland bouwt natuurinclusief' uitgevoerd. Het doel van dit project was het stimuleren van natuurinclusief bouwen in Zuid-Holland om hiermee het leefgebied van een aantal icoonsoorten en begeleidende soorten te versterken. Icoonsoorten zijn in de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving van de Provincie Zuid-Holland aangewezen als soorten die symbool staan voor een rijke en vitale natuur. Begeleidende soorten profiteren mee van de maatregelen die genomen worden om het leefgebied van icoonsoorten te versterken.

Wat natuurinclusief bouwen betreft, gaat het om de icoonsoorten huismus, gierzwaluw, merel, egel, weidehommel, rietorchis en glasnijder en de begeleidende soorten spreeuw, zwarte roodstaart, gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis. Een aantal van deze soorten zijn voor hun nest- en verblijfplaatsen volledig afhankelijk van gebouwen. Daarnaast profiteren alle soorten van de aanwezigheid van groene en blauwe structuren in de bebouwde omgeving wanneer deze een bepaalde ecologische basiskwaliteit hebben. Natuur in de

foto: Hans Braxmeier

bebouwde omgeving heeft daarnaast ook voordelen voor mensen. Zo is uit diverse onderzoeken gebleken dat dit positieve effecten heeft op gezondheid en spelen groen en blauw in de bebouwde omgeving een belangrijke rol bij klimaatadaptatie. Omdat er in de komende jaren in Zuid-Holland veel nieuwe woningen gebouwd gaan worden, is dit een geschikt moment om natuurinclusief bouwen onder de aandacht te brengen.

Om natuurinclusief bouwen in Zuid-Holland verder te brengen, heeft de NMZH een stakeholderanalyse gemaakt om na te gaan welke partijen een rol spelen bij natuurinclusief bouwen. Ook is onderzocht welke maatregelen genomen kunnen worden om de iconsoorten en begeleidende soorten te helpen en welke instrumenten ingezet kunnen worden om het nemen van deze maatregelen te bevorderen. Ook is nagegaan welke inspirerende voorbeelden van natuurinclusief bouwen er al zijn. De resultaten van deze analyses zijn verwerkt in een fact sheet / notitie over natuurinclusief bouwen die in september 2019 gepubliceerd en verspreid is. In de tweede helft van 2019 zijn gesprekken gevoerd met gemeenten, woningcorporaties en ontwikkelaars om hen enthousiast te maken voor natuurinclusief bouwen.

3.5.6 Deltaplan Biodiversiteit

Eind 2018 presenteerde een brede maatschappelijke beweging haar aanpak voor natuurherstel in Nederland. De rijkdom aan dieren en planten in ons land neemt in hoog tempo af. Inspanningen voor biodiversiteitsherstel hebben tot nu toe niet het gewenste resultaat geleid. Daarom hebben nu voor het eerst kennisinstututen, landbouwvertegenwoordigers, bedrijven en natuur- en milieuorganisaties, waaronder de Natuur en Milieufederaties, de handen ineengeslagen om samen te werken aan een concrete aanpak die wél het verschil gaat maken. Met een betere samenwerking en het stimuleren en waarderen van grondgebruikers willen we het biodiversiteitsverlies ombuigen naar herstel. Ook andere partijen worden nadrukkelijk uitgenodigd om aan te sluiten. Samen voor een rijker Nederland waar de biodiversiteit weer floreert.

In 2019 is de verdere uitwerking ter hand genomen. Kern van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel is dat grondgebruikers, zoals natuurbeheerders, boeren, overheden en particulieren, gestimuleerd en gewaardeerd worden voor hun prestaties die bijdragen aan herstel van biodiversiteit. Door deze prestaties eenduidig meetbaar te maken, is stapeling van

beloning mogelijk en zien we ook hoe deze prestaties optellen tot echte biodiversiteitswinst. Goede monitoring is hierbij onontbeerlijk en is ook onderdeel van de aanpak.

Op 25 september 2019 ondertekenden 25 partners het Deltaplan Biodiversiteitsherstel. Ook zo'n dertig aspirant partners waren tijdens de ondertekening aanwezig.

Ook in Zuid-Holland gaat de NMZH actief opzoek naar verdienmodellen voor biodiversiteit ondernemen en het ontwikkelen en delen van kennis over biodiversiteit en hoe je die kunt meten. Ook zoeken we per gebied lokale samenwerking met diverse grondgebruikers om de biodiversiteit in de landbouw en de openbare ruimte te bevorderen. Hier ligt voor de NMZH een belangrijke verbinding met ons projecten Valuta voor Veen en Ecocredits. In 2020 zal vanuit het Deltaplan Biodiversiteit een landelijke subsidieregeling worden opengesteld voor provinciale innovatieprojecten gericht op biodiversiteitsherstel.

3.5.7 Zuid-Hollands Actieplan Stikstof

Nadat de Raad van State in mei 2019 in haar uitspraak had vastgesteld dat het Programma Aanpak Stikstof (PAS) in strijd is met de Habitatrichtlijn, is de overheid op zoek gegaan naar oplossingen voor de stikstofproblematiek. Omdat het einde van de PAS betekende dat er geen natuurvergunningen in relatie tot stikstof meer konden worden afgegeven en de Raad van State duidelijk maakt dat voor een structurele oplossing de stikstofdepositie fors

omlaag zal moeten, ontstond grote maatschappelijke onrust in met name de sectoren die aanzienlijke hoeveelheden stikstof uitstoten (vooral boeren en bouwers) en dus voor het uitvoeren van hun activiteiten erg afhankelijk zijn van het stikstofbeleid. Hierdoor concentreerde de overheid zich sterk op het op korte termijn weer op gang kunnen brengen van de vergunningverlening en bleef de aandacht voor de oplossingen op de lange termijn, waar natuurherstel een belangrijke rol en het structureel terugdringen van de stikstofemissies zullen moeten spelen, achter.

Om het belang van deze zaken onder de aandacht te brengen en om een constructieve bijdrage te leveren aan het vormgeven van oplossingen, heeft de NMZH samen met 36 andere Zuid-Hollandse natuurorganisaties een Zuid-Hollands Actieplan Stikstof opgesteld. In dit Actieplan wordt de provincie Zuid-Holland opgeroepen om serieus werk te maken van schoon en duurzaam vervoer, schone industrie en te investeren in natuurinclusieve kringlooplandbouw, een circulaire economie en grootschalig natuurherstel. Het Actieplan is aangeboden aan Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten tijdens de Statenvergadering van november, waarin gedebatteerd werd over de stikstofproblematiek. Via de provinciale sectortafel stikstof is de NMZH nauw betrokken bij het stikstofdossier. Zo heeft de NMZH in het kader van dit overleg bijvoorbeeld ook input geleverd voor het provinciale plan van aanpak stikstof en een reactie gegeven op de beleidsregels in- en extern salderen.

3.6 Verkeer & Vervoer

Bij besluitvorming rondom verkeer, vervoer en infrastructuur worden de belangen van klimaat, milieu en natuur niet vanzelfsprekend voldoende betrokken bij de besluitvorming. De Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland denkt mee

over concrete maatregelen en oplossingen om CO2-uitstoot, luchtverontreiniging, geluidhinder en aantasting van landschap en natuur sterk te beperken.

foto: Eric Fecken

3.6.1 CRO Rotterdam The Hague Airport (RTHA)

De Commissie Regionaal Overleg luchthaven Rotterdam heeft tot taak om - via overleg tussen diverse betrokkenen - het gebruik van de luchthaven te bevorderen op een wijze die zoveel mogelijk recht doet aan de belangen van die betrokkenen. De NMZH is sinds 2014 lid van de CRO. Via deelname aan de CRO RTHA behartigt de NMZH de belangen van de leefomgeving. In 2019 heeft de NMZH deelgenomen aan de reguliere vergaderingen van de CRO die ieder kwartaal plaatsvinden en extra overleggen die vanuit de CRO georganiseerd zijn (zoals een werkbezoek aan de luchtverkeersleiding op Schiphol).

Vanuit het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat zijn in 2019 de processen voortgezet om te komen tot een nieuwe Luchtvaartnota en een herziening van het luchtruim. Omdat dit beide ook van grote invloed is op de ontwikkelingen rond RTHA en de leefomgevingskwaliteit in Zuid-Holland, is de NMZH bij beide processen actief betrokken. Zo zijn er in 2019 zienswijzen ingediend op de Notities Reikwijdte en Detailniveau voor de plan-MER'en die worden opgesteld voor zowel de luchtvaartnota als de herziening van het luchtruim.

4 Verantwoording Raad van Toezicht

4.1 Samenstelling Raad van Toezicht

Op 21 november 2019 is de voorzitter Pieter van Alphen zoals eerder dat jaar besproken tussentijds afgetreden en heeft de Raad van Toezicht Chris Enthoven benoemd tot nieuwe voorzitter. Loes Schutte is op basis van het bereiken van de maximale zittingsduur ook als lid afgetreden op 21 november 2019. Op 6 oktober 2019 is ons lid van de Raad van Toezicht, oud-wethouder en ereburger van de gemeente Den Haag, Rob van de Laar overleden. Rob was al enige tijd ernstig ziek. Vanaf 7 oktober 2019, conform artikel 10.7 van de statuten, is Rob geen lid meer van de Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht bestaat uit vijf leden. Op basis van een profiel worden leden van de Raad van Toezicht voorgedragen. Drie leden zijn benoemd op voordracht van de Raad van Aangesloten Organisaties die het bij de NMZH aangesloten Zuid-Hollandse natuur- en milieunetwerk vertegenwoordigt. Twee leden zijn benoemd op basis van kerncompetenties en provinciale betrokkenheid. Uit deze twee leden wordt de voorzitter gekozen.

Op 31 december 2019 bestond de Raad van Toezicht uit de volgende leden:

Chris Enthoven, voorzitter

- Senior Advisor Organisational Development Wereld Natuur Fonds (WNF)

Leen van der Sar

- Voorzitter Stichting Het Pad
- Secretaris Stichting Vliegkamp MH17
- Secretaris Stichting Groene Hart
- Vrijwilliger Natuurmonumenten Nieuwkoopse Plassen

Karin Husmann

- Manager Duurzame Energiesystemen Inventum Technologies

Pieter Hordijk

- Adviseur Warmtebedrijf Westland

Rutger Klei, lid en auditcommissie

- Zelfstandig bestuursadviseur, Klei Organisatie Advies te Rotterdam
- Lid Raad van Advies Gezondheidscentrum Mathenesserlaan
- Bestuurslid St. Huizen Grootenboom van Os
- Begeleider Masterscripties RC/EMFC opleiding Erasmus School of Accounting and Finance (ESAA)

De leden van de Raad van Toezicht worden benoemd voor een periode van drie jaar en zijn daarna maximaal tweemaal hernoembaar. Ultimo het boekjaar is het volgende rooster van aftreden van toepassing:

Naam	Functie	Toetreding RvT	Aftreden/Verkiezbaar					
			2017	2018	2019	2020	2021	2022
Leen van der Sar	lid West	30-06-2015			HKA			A/HKA
Chris Enthoven	voorzitter	20-09-2016			HKC			A/HKC
Pieter Hordijk	lid Zuid en auditcommissie	21-02-2017	GA			A/HKA		
Karin Husmann	lid Rijnmond en vertrouwenspersoon	21-02-2017	GA			A/HKA		
Rutger Klei	Lid en auditcommissie	28-11-2017	GC			A/HKC		

A = Afgetreden of Einde zittingsduur
GC = Gekozen Coöptatie
GA = Gekozen voordracht Raad van Aangesloten Organisaties

H = Herkozen
HKC = Herkiesbaar voordracht Coöptatie
HKA = Herkiesbaar voordracht Raad van Aangesloten Organisaties

4.2 Taken Raad van Toezicht en frequentie vergaderingen

Tot de taken van de Raad van Toezicht behoren het goedkeuren van de begroting, jaarrekening en het jaarverslag, evenals het meerjarenbeleidsplan en de begroting. De Raad van Toezicht laat de beleidsvorming en -uitvoering, waaronder het financieel beheer, over aan de directeur en het team. Daarnaast staat de voortgang van de projecten en de

strategische programma's regelmatig op de agenda en worden er strategische kwesties bediscussieerd. In 2019 zijn in totaal vijf Raad van Toezicht-vergaderingen gehouden en is een heisessie georganiseerd voor reflectie op het maatschappelijk ondernemerschap en het functioneren van de Raad van Toezicht van de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland.

4.3 Wat stond er verder op de agenda?

In 2019 is op verschillende momenten extra aandacht besteed aan het financieel beleid en de te verwachten inkomsten en lopende acquisities. Het slechte resultaat over 2017 en 2018 was voor de Raad van Toezicht aanleiding om de financiële ontwikkeling nauwgezet te blijven volgen. Aangezien de verhuurder van ons pand tot verkoop van het pand is overgegaan is in 2018 ook een proces opgezet om te komen tot nieuwe huisvesting in de zomer van 2019. De Raad van Toezicht heeft hiervoor de randvoorwaarden vastgesteld en de voortgang regelmatig besproken. Per 1 juni hebben wij ons nieuwe pand aan de Raamweg 1a, 2596 HL te Den Haag in gebruik genomen.

De NMZH heeft per 1 januari 2019 een nieuwe pensioenregeling. In 2019 is samen met onze pensioenadviseur in nauw overleg met het personeel de procedure in gang gezet om tot waarde overdracht te komen van de oude naar de nieuwe pensioenregeling. Eind 2019 is een voorstel hiertoe voorgelegd ter goedkeuring aan de Nederlandsche Bank. Begin 2020 ontstaat hierover duidelijkheid en kan de waardeoverdracht daadwerkelijk plaatsvinden.

Binnen de Raad van Toezicht is in 2018 een commissie ingesteld, die alle reglementen en vastgestelde regelingen onder leiding van Loes Schutte heeft doorgenomen en geactualiseerd. In 2019 zijn de laatste reglementen en regelingen geactualiseerd en vastgesteld. Ook is in overleg met het personeel de rechtspositieregeling geactualiseerd en gezamenlijk vastgesteld. Ook het directiestatuut is met de directeur besproken en waar nodig geactuali-

seerd en gezamenlijk vastgesteld.

De Auditcommissie is als vaste adviescommissie van de Raad van Toezicht in 2019 vijfmaal bij elkaar geweest. De Auditcommissie heeft tot taak - als onderdeel van de taak van de RvT - toezicht te houden op de directie, met name wat betreft de plicht om te zorgen voor een goede financiële verslaggeving en financiële gang van zaken bij de NMZH, en het voorbereiden van de oordeels- en besluitvorming van de RvT hierover.

In 2018 is de bezoldiging voor de directeur in de Raad van Toezicht gewogen met inachtneming van de regeling beloning directeuren goede doelen. Op basis van de criteria van deze regeling heeft de RvT de directeursfunctie gescoord en de categorie indeling bepaald. Bij deze beoordeling zijn ook de salarissen van de directeuren van de andere natuur en milieufederaties betrokken. De RvT heeft de functiezwaarte bepaald op 345 punten en de functie ingedeeld in categorie F. Voor de details van de bezoldiging verwijzen wij naar de jaarstukken.

Voor 2019 is de inschaling van directeuren van goede doelen organisaties op basis van de richtlijn van Goede Doelen Nederland door het CBF als richtlijn overgenomen. De beloning van de directeur moet hiermee in overeenstemming zijn. De Raad van Toezicht heeft vastgesteld dat dit voor de NMZH toen nog niet het geval was en gelijktijdig met het CBF afgesproken om dit in 2019 te regelen. De voorzitter van de Auditcommissie Rutger Klei heeft hiervoor de eerder met de directeur gemaakte afspraken op een rij

gezet en besproken met de Raad van Toezicht en de directeur. Op basis hiervan is een voorstel gemaakt waarmee de beloning van de directeur in overeenstemming is gebracht met de CBF richtlijn. Op 21 november 2019 heeft de RvT met instemming van de directeur hiertoe het besluit genomen en is het arbeidscontract van de directeur hiermee in overeenstemming gebracht. Per 1 januari 2020 voldoet de NMZH aan de criteria regeling beloning directeuren goede doelen. Hiermee hoeft de NMZH verder geen gebruik te maken van de overgangsregeling tot 2022.

2019 stond ook in het teken van het actualiseren van het beleidsplan. Begin 2019 heeft interne en externe consultatie plaatsgevonden. Een aantal stakeholders uit ons netwerk is hierbij betrokken. Hierna hebben de leden van de Raad van Toezicht en Raad van Aangesloten Organisaties feedback gegeven op het lopende beleidsplan. Na de zomer is geschreven aan het eindconcept. Op 12 november heeft de Raad van Aangesloten Organisaties het eindconcept nogmaals besproken en op 21 november heeft de Raad van Toezicht het beleidsplan 2020-2025 vastgesteld.

4.4 Verantwoordingsverklaring

De NMZH is een goed doel en in het bezit van een CBF-Keur. Met het CBF-Keurmerk laten wij zien dat er sprake is van een verantwoorde manier van fondsenwerving en besteding. De ANBI-status hebben wij ontvangen omdat we ons minstens 90% inzetten voor een algemeen nut. Daarnaast hanteren Directie en Raad van Toezicht de Code Wijffels voor goed bestuur van goede doelen. We onderschrijven het belang van een goed gefundeerd maatschappelijk vertrouwen en volgen dan ook de aanbevelingen op van de vereniging Goede Doelen Nederland.

De Raad van Toezicht leden hebben allen in een verklaring de volgende principes onderschreven:

Het intern toezicht op bestuurlijke en/of uitvoerende taken is als volgt georganiseerd:

- Een delegatie van de Raad van Toezicht, bestaande uit de voorzitter en een tweede lid, houdt toezicht op de uitvoerende taken van de directie.
- Er is een auditcommissie ingesteld die de financiële voortgang periodiek met de directie bespreekt.

De uitvoering van het intern toezicht op bestuurlijke en/of uitvoerende taken vindt als volgt plaats:

- Minimaal één keer per kwartaal worden gestelde doelstellingen getoetst in de vergadering van de Raad van Toezicht.
- Minimaal eenmaal per kwartaal vindt een

Raad van Toezicht vergadering plaats in voltallige bezetting. Tijdens deze vergadering wordt de voortgang van het werkplan getoetst en waar nodig bijgestuurd. Tevens vindt door het toetsen van de tussentijds bereikte resultaten een evaluatie plaats op de toegepaste werkwijze.

- Statuten bevatten een aantal richtlijnen die maken dat voor beslissingen ten aanzien van aanname/ontslag personeel en fundamentele uitgaven aan materiaal toestemming van de Raad van Toezicht is vereist. Daarmee is een controlemechanisme in het systeem aangebracht.
- Periodiek vindt afstemming plaats met de Provincie Zuid-Holland, onze belangrijkste subsidie verstrekker plaats. Het gesprek dient als toetsing door een externe partij op onze werkzaamheden.

Een optimale samenstelling van het toezicht houdend orgaan wordt als volgt bewerkstelligd:

- Sinds 2012 is het Raad van Toezicht-model ingevoerd waarbij ook in de statuten en verschillende reglementen is vastgelegd hoe de invulling dient te geschieden. Voor de verschillende functies zijn functieprofielen opgesteld op basis waarvan de werving van nieuwe leden wordt uitgevoerd.

Evaluatie van het functioneren van directie en leden van de Raad van Toezicht vindt als volgt plaats:

- In vergaderingen van de RvT is hiervoor

altijd ruimte ingebouwd. Gezien de aard van de organisatie vindt dit altijd op inhoud van het werkprogramma plaats. RvT-leden zijn niet op uitvoerend niveau in de organisatie aanwezig.

- De directie en een delegatie van de Raad van Toezicht evalueren tijdens en buiten de vergaderingen het functioneren van de directeur.

De instelling dient continu te werken aan een optimale besteding van middelen, zodat effectief en doelmatig gewerkt wordt aan het realiseren van de doelstelling.

- Het benoemen van richtinggevende doelstellingen op alle relevante gebieden en niveaus wordt als volgt ingevuld:
  - Jaarlijks wordt een werkplan ingediend. Dat omvat op thema's, de gewenste doelstellingen en een daarbij behorende projectbegroting.
- Het monitoren en evalueren van de uitvoering van activiteiten en interne processen vindt als volgt plaats:
  - Zie boven. Op detailniveau dient het overleg met een delegatie van de Raad van Toezicht als evaluatie-/monitoringsmoment.
  - De auditcommissie overlegt periodiek met de directie over de financiële voortgang van de organisatie en de gestelde doelen.
  - Tevens vindt een maal per jaar een controle op de interne processen plaats door de externe accountant.
- Het in werking stellen van aanpassingen naar aanleiding van de evaluaties wordt als volgt opgevolgd:
  - De verslagen van de vergadering van de Raad van Toezicht dienen tevens als basis voor de controle op uitvoering.

De instelling streeft naar optimale relaties met belanghebbenden, met gerichte aandacht voor de informatievervalsing en de inname en verwerking van wensen, vragen en klachten.

- Belanghebbenden van de organisatie zijn:
  - Het is een maatschappelijke organisatie. Belanghebbenden heeft dan ook een 'ruime' betekenis. Onderstaand een opsomming van de meeste rele-

vante/betrokken organisaties uit ons werkveld:

- » De aangesloten organisaties, bestaande uit 315 organisaties en groepen, worden vertegenwoordigd in de Raad van Aangesloten Organisaties.
- » Provincie Zuid-Holland (belangrijke subsidieverstrekker en inhoudelijk beleidsmaker in de provincie);
- » Samenwerking van de 12 natuur en milieufederaties (NPL-gelden worden via dit samenwerkingsverband ontvangen).
- De inhoud en de kwaliteit van de aan belanghebbenden te verstrekken informatie wordt als volgt gewaarborgd:
  - De aangesloten organisaties, Raad van Aangesloten organisaties en nieuwsbrieven;
  - Provincie Zuid-Holland – evaluatiemomenten (zie boven);
  - Samenwerking 12 natuur en milieufederaties – samenwerking vindt op projectbasis plaats. Rapportage vindt gerelateerd aan de projecten plaats.
- De wijze waarop de informatie wordt verstrekt is:
  - Inhoud delen door het gebruik van de standaardmiddelen: internet, e-mail, (elektronische) nieuwsbrieven en presentaties;
  - Formele stukken als jaarverslag e.d. worden alleen op verzoek als fysieke documenten afgegeven, maar zijn via de website digitaal beschikbaar.
- De inrichting van de communicatie, zodat de informatie relevant, duidelijk en toegankelijk is voor belanghebbenden is als volgt:
  - Een database met adresgegevens van belanghebbenden is aanwezig.
  - Informatie wordt op een standaardwijze gearcheeerd.
  - De opzet van de website maakt dat ook voor externen een grotere toegankelijkheid van deze informatie wordt bewerkstelligd.
- De manier waarop de instelling omgaat met de ideeën, opmerkingen, wensen en klachten van belanghebbenden is als volgt:

- De organisatie staat altijd open voor berichten uit haar omgeving en heeft via de verschillende gremia de nodige mogelijkheden gecreëerd dat deze adequaat kunnen worden ontvangen, verwerkt etc.
- De organisatie heeft een klachtenregeling die voor alle betrokkenen duidelijk maakt hoe om te gaan met klachten en hoe deze af te wikkelen.

4.5 Bezoldiging Raad van Toezicht en directeur

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen geen bezoldiging voor de door hun uitgevoerde activiteiten. Waar nodig kan een vergoeding worden verkregen voor gemaakte kosten maar pas na het indienen van een declaratie hiervoor.

De inschaling van directeuren van goede doelen organisaties is op basis van de richtlijn van Goede Doelen Nederland door het CBF als richtlijn overgenomen en vanaf 2018 verplicht gesteld. De bezoldiging voor de directeur is in 2019 opnieuw door de Raad van Toezicht besproken en geactualiseerd. De functie is opnieuw gewogen met inachtneming van de regeling beloning directeuren goede doelen. Op basis van de criteria van deze regeling heeft

de Raad van Toezicht de directeursfunctie opnieuw gescoord en de categorie indeling bepaald. Bij deze beoordeling zijn ook de salarissen van de directeuren van de andere Natuur en Milieufederaties betrokken. De Raad van Toezicht heeft de functiezwaarte bepaald op 345 punten en de functie ingedeeld in categorie F. Voor de details van de bezoldiging verwijzen wij naar hoofdstuk 6. In overleg met de directeur is hierop het dienstverband per 1 januari 2020 aangepast, zodat de beloning van de directeur vanaf deze datum kan voldoen aan de richtlijn en de door het CBF gehanteerde criteria. De NMZH hoeft hierdoor geen gebruik te maken van de overgangsregeling tot 2022.

4.6 Continuïteitsverklaring

Al 48 jaar geeft de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland (NMZH) een stem aan natuur en landschap. Wij werken samen met inwoners, groene ondernemers, koplopers in het Zuid-Hollandse bedrijfsleven en overheden vanuit onze maatschappelijke doelstelling en non-profit aan de verduurzaming van onze samenleving. Dat doen wij bij de klimaatopgave en energietransitie, de verduurzaming van de landbouw en voedseltransitie en bij ontwikkelingen binnen natuur en landschap. Tot 2015 ontving de NMZH hiervoor een boekjaarsubsidie van de provincie Zuid-Holland.

Konden wij ons in de eerste jaren na 2015 als maatschappelijk ondernemer manifesteren met een bescheiden positief jaarresultaat. De afgelopen drie jaar slaagden wij er niet meer in om het boekjaar met een positief financieel resultaat af te sluiten. Deze tekorten zijn ten laste gebracht van de continuïteitsreserve. Voor de continuïteit van de NMZH is het noodzakelijk om deze negatieve trend te doorbreken. Na

het vaststellen van de jaarrekening 2018 is een grondige analyse gemaakt van de oorzaken en de risico's:

1. Het huidige team is klein van omvang, waardoor in een lopend boekjaar uitval in werkbare uren bijna niet is op te vangen en deze bijna automatisch leidt tot een tekort.
2. Richting het einde van het boekjaar ontstaat pas inzicht in het aantal werkbare uren die toegerekend worden naar het lopende boekjaar. Dit maakt bijsturing in het lopende boekjaar lastig.
3. Nog scherper analyseren van acquisitiekansen en tijdig stoppen met een acquisitie als die niet binnen een periode van drie maanden tot resultaat kan komen. Acquisitieprioriteit moeten liggen in het eerste kwartaal van ieder boekjaar om nog uren in dat zelfde boekjaar toe te kunnen rekenen.
4. Wanneer in het begin van het jaar teveel ongedekte inzet wordt gevraagd in verband

met actualiteiten en calamiteiten kan een disbalans ontstaan in de financiën. Waar mogelijk moet worden voorkomen dat hierdoor een onnodige druk ontstaat op het uiteindelijke jaarresultaat.

Op basis hiervan is medio 2019 een koers uitgezet om deze negatieve trend te doorbreken en tot beter financiële resultaten te komen. Op de geboekte inhoudelijke resultaten van de afgelopen jaren kijken wij over deze periode met tevredenheid terug.

De NMZH en de coronacrisis

Begin 2020 wordt deze inzet nu abrupt onderbroken door de uitbraak van de coronacrisis. De coronacrisis heeft grote gevolgen voor onze samenleving - sociaal, medisch en ook economisch-, maar ook voor de NMZH als organisatie. De coronacrisis geeft zowel op de korte als middellange termijn grote onzekerheden. Daarom zijn we in maart 2020 allereerst en direct begonnen met het doorvoeren van preventiemaatregelen binnen onze eigen organisatie en vervolgens gestart met nadenken over de mogelijke consequenties voor ons werk van 2020 en verder. Hoe zorgen we dat iedereen gezond blijft? Hoe gaat ons werk er in de komende tijd uit zien? Hoe gaan onze opdrachtgevers en financiers om met te leveren prestaties en het behalen van resultaten? Wat betekent dit voor onze projectinkomsten en wat kunnen we wel en wat niet realiseren? Houden we voldoende werkgelegenheid voor alle medewerkers? Rond al deze vragen bestaan nog vele onzekerheden die periodiek tussen directie en Raad van Toezicht worden besproken.

Voor de korte termijn hebben wij gebruik gemaakt van de 1e ronde en 2e ronde van de NOW-regeling. We hebben onze werkzaamheden aangepast aan de hand van de richtlijnen van het RIVM. Maar we hebben ook veel werk wat we wel kunnen blijven uitvoeren en zijn daar nu druk mee aan de slag. We gaan tegelijk na welke aanpassingen verder nodig zijn in onze organisatie, werkwijze en acquisitie en passen deze waar nodig aan in overleg met Raad van Toezicht, Raad van Aangesloten Organisaties, opdrachtgevers en subsidiënten. Daarbij zijn de contacten met onze belangrijkste

ste financiers goed en we krijgen de ruimte om activiteiten aan te passen of uit te stellen als dat nodig is. Om tijdig bij te kunnen sturen hebben de directie en Raad van Toezicht scenario's uitgewerkt om de verdere impact van het coronavirus op onze organisatie te beperken en tijdig maatregelen te kunnen nemen die nodig zijn om de NMZH financieel gezond te houden.

We zijn erin geslaagd om de acquisitiepijplijn weer goed vlot te trekken. De organisatie anticipeert op een mogelijke tweede golf en spant zich extra in om de uitvoering van de projecten en opdrachten op pijl te houden. Het lukt ons om bijna alle werkbare uren geheel toe te rekenen tot 2020. De verwachting is dat er over 2020 geen kort ontstaat, maar ook geen overschot. De relaties in het netwerk vinden het belangrijk dat de NMZH kan blijven functioneren. Het perspectief voor volgend jaar ziet er beter uit en we kunnen weer inzetten op de maatregelen die vanuit de jaarrekening 2018 zijn genomen om de negatieve trend blijvend te doorbreken. We slagen er ook beter in om nieuwe werkvormen te bedenken die ons gaan helpen bij een mogelijk toekomstige uitbraak. Uiteindelijk heeft dit wel veel kracht gekost van het team.

Voor de (middel)lange termijn zullen voornamelijk het acquisitieresultaat en de verdere duur en het verloop van de coronamaatregelen bepalend zijn voor de financiële positie voor het jaar 2021. Er zijn, ook bij de deskundigen, nog veel onzekerheden over de werking en de effecten van het Covid19-virus op onze samenleving. Ook over de economische effecten van deze crisis op de wereldwijde economische ontwikkelingen en in het bijzonder op de Nederlandse economie is nog veel onzeker. Wel is zeker dat onze economie wordt geraakt en dit ook effect zal hebben op onze organisatie. Wij kunnen daarom nu nog geen 100% uitsluitel geven over de manier waarop onze organisatie door de crisis zal komen. Binnen onze mogelijkheden hebben we wel maatregelen genomen om de negatieve gevolgen zoveel mogelijk te beperken. We zullen alert moeten blijven en mitigerende maatregelen moeten nemen. Voor 2020 koersen wij op een neutrale financiële exploitatie in de wetenschap dat dit niet mogelijk was geweest zonder gebruik te maken van de NOW-regeling.

Eind 2019 hebben we onze meerjarenbeleidsvisie vastgesteld. Hierin hebben we onze ambities en speerpunten voor de komende jaren vastgelegd. Juist deze tijd sterkt ons in de overtuiging dat duurzaamheidsthema's belangrijker zijn dan ooit, al snappen we ook dat corona nu alle aandacht vergt. We zullen - met onze achterban en stakeholders de komende tijd - gesprekken moeten aangaan over wat corona betekent voor ons werk en met volle energie werken aan een green recovery van onze samenleving en die verbinden met ons werk. Wanneer de corona-effecten ook de komende jaren een belangrijke factor van betekenis blijven voor ons werk en de rol en taak van onze organisatie daardoor kan gaan veranderen, zullen wij ons permanent moeten blijven bezinnen en aanpassen om ook vanuit deze nieuwe situatie betekenis vol te kunnen blijven werken aan de verdere duurzame ontwikkeling van onze samenleving. Periodiek zal hier verder over gesproken moeten blijven worden en waar dat nodig is toekomstvisie en stappenplan hierop worden aangepast. Reorganisatie als instrument blijft dan nodig niet alleen uit directe financiële overwegingen.

Hoe kunnen we op tijd bijsturen en wat zijn de knoppen die wij hiervoor kunnen gebruiken. We willen voorkomen dat wij overvallen worden in tijd en financieel effect door externe factoren. Daarnaast willen wij wanneer dit aan de orde is ook voldoende tijd hebben voor de uitvoering van een effectieve reorganisatie en voor alle betrokken zorgvuldige liquidatie. Dit wel vanuit het besef dat niet alles vooraf volledig is in te schatten en met criteria is in te kaderen. Uiteindelijk zal dit ook maatwerk blijven en moet er ook voldoende ruimte zijn voor ondernemerschap om ons zo ook effectief uit deze situatie te werken.

Binnen de Raad van Toezicht is besloten om ieder jaar eind september de balans op te maken. We hebben dan een redelijk goed beeld op het financieel resultaat van het lopende boekjaar. Op basis hiervan kunnen dan beslissingen worden genomen over mogelijk acties. Er is ook vastgesteld dat ieder jaar eind augustus het resterende te acquireren bedrag niet groter mag zijn dan -50k.

In de aanloop naar 2025 zal ook meer gewerkt moeten worden aan een mix van inkomsten om onze afhankelijkheid van overheidsfinanciering te doorbreken. De afgelopen jaren is wel gebleken dat subsidieregelingen en overheidsopdrachten een belangrijke financiële basis zijn onder ons werk. Dit maakt ons kwetsbaar.

Impactfonds Mooi en Duurzaam Zuid-Holland

De uitdagingen waar we in Zuid Holland voor staan – de energietransitie, omschakelen naar een circulaire economie, de verduurzaming van de Rotterdamse haven, behouden van milieugebruiksruimte en het ontwikkelen van een robuust natuur en landschap – vereist dat alle stakeholders (overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties) met elkaar naar oplossingen zoeken en samenwerken. De relevantie van NMZH bij het verkrijgen van maatschappelijk draagvlak voor de verduurzaming is evident. Als vertegenwoordiger van het Zuid-Hollandse natuur- en milieunetwerk van zo'n 300 lokale en regionale organisaties (die lokale en interregionale belangen behartigen) kunnen wij direct 250.000 inwoners van Zuid-Holland bereiken. Deze organisaties zijn de haarvaten van de samenleving: zij weten wat er speelt en ze vertegenwoordigen een enorme hoeveelheid kennis en expertise die relevant is voor actoren in Zuid-Holland. Daarnaast brengen wij kennis in bij een groot aantal innovatieve en verduurzamingsprojecten kennis in. Deze vraag naar betrokkenheid vanuit de NMZH is ook in 2019 weer verder toegenomen.

Om deze inzet ook de komende jaren te kunnen blijven leveren hebben wij het **Impactfonds Mooi en Duurzaam Zuid-Holland** opgezet, waarbij wij samenwerking zoeken met private en publieke partners. Wij zelf gaan gericht op zoek naar bedrijven in Zuid-Holland die gebaat zijn bij een goed georganiseerde participatie ten behoeve van de verduurzaming van Zuid-Holland en het aanjagen, agenderen en oplossen van maatschappelijke opgaven. We kunnen zo de krachten bundelen. Door hier een financiële bijdrage voor te leveren stellen publieke en private partners ons weer in staat om te blijven werken aan het verbeteren van de kwetsbare balans tussen economie en ecologie

in Zuid-Holland. De partners van het impactfonds zullen jaarlijks geïnformeerd worden over de activiteiten van de NMZH en kunnen in hun jaarverslag vermelden dat ze de NMZH daarvoor steunen.

Met het impactfonds Mooi en Duurzaam Zuid-Holland heeft de Raad van Toezicht aangegeven hier prioriteit aan te willen geven. Om het minder vrijblijvend te laten zijn zal ingezet moeten worden op een financiële doelstelling

voor de dotatie. Streven is per 1 april 2021 € 30.000 aan dotatie te hebben binnengehaald en voor 1 oktober 2021 € 60.000.

Al met al staat de NMZH de komende jaren voor een belangrijke transformatie om zowel het corona-virus het hoofd te bieden als de financiële basis onder de NMZH te verbreden. Directie en Raad van Toezicht hebben het vertrouwen dat de NMZH hierin zal slagen.

5 Financiële verantwoording

5.1 Algemeen

2019 sloten wij af met een negatief resultaat van € 40.343. 2017 was het laatste jaar dat wij met een bescheiden positief resultaat hebben kunnen afsluiten. In 2019 hebben wij een analyse gemaakt van de omstandigheden die hebben geleid tot de boekjaartekorten over 2018 en 2019. Bespreking van deze analyse tussen de Raad van Toezicht en de directie leidde tot een aanpak om de negatieve trend te keren. De inzet is om het boekjaar 2020 weer met een positief resultaat te kunnen afsluiten. Zie voor een verdere toelichting de continuïteitsverklaring.

Door de voorfinanciering van een aantal POP3-projecten staat de liquiditeit nog steeds onder druk. Door de beslissing die eind 2019 is genomen om geen grote uitgaven meer te doen voor de POP3-projecten in afwachting tot de uitbetaling van het eerste betalingsverzoek door de provincie Zuid-Holland is in de liquiditeit wat meer ruimte ontstaan voor de exploitatie. Dit betekende dat heel 2019 strak gestuurd moesten worden op liquiditeit om aan onze verplichtingen te kunnen blijven voldoen. Dit is nog steeds niet verbeterd. Tot op heden wachten wij nog op de uitbetaling van ons eerste betaalverzoek voor een drietal POP3-projecten. Zolang deze betaalverzoeken niet zijn afgehandeld, kunnen geen nieuwe betaalverzoeken worden ingediend. Het tweede betaalverzoek ligt al zes maanden klaar om te

worden ingediend. Zodra het eerste betaalverzoek is overgemaakt zal gesproken worden over dit bureaucratische proces en de trage afhandeling. Conform de POP3-regeling van de provincie zelf zouden de afhandeling van betaalverzoeken niet meer dan dertien weken mogen bedragen. Inmiddels wachten wij al een jaar.

De eerdere verwachtingen om twee provinciale meerjarige programmasubsidies (Regionale Energiestrategie en circulaire economie) te kunnen realiseren voor de Regionale Energiestrategieën en circulaire economie bleken na de provinciale verkiezingen in 2019 en de daarop volgende langdurige college-onderhandelingen anders te lopen dan verwacht. De verwachte bijdrage vanuit de Nationale Postcodeloterij voor een tweetal grote landelijke projecten is wel gerealiseerd. Deze projecten zijn ook in Zuid-Holland volop in uitvoering.

Voor 2020 waren de eerste ontwikkelingen positief, tot de uitbraak van het coronavirus begin 2020. Zie hiervoor de continuïteitsverklaring. De in 2019 vastgestelde begroting voor 2020 is bijgesteld. Gingen wij eerst uit van een positief resultaat van € 30.000, nu is de verwachting dat wij over 2020 op een € 0 resultaat uitkomen of een bescheiden overschot zullen realiseren. Het vergt echter een grote inspanning om de exploitatie zoals begroot te kunnen blijven halen.

5.2 Financiële resultaten

De staat van baten en lasten over 2019 sluit met een tekort, dat als volgt is opgebouwd:

Aan baten hebben wij ontvangen	€ 991.305
Aan de verschillende doelstellingen hebben wij besteed	€ 1.031.649
Hieruit resulteert een tekort van	€ (40.344)
Aan voordelige overige resultaten is behaald	€ 1
Tekort	€ (40.343)

De overige resultaten, zoals ook te lezen in de jaarrekening, bestaan uit het saldo van de financiële baten en lasten. Bijzondere baten

hebben zich niet voorgedaan in het boekjaar. Als we nader inzoomen op de resultaten, afgezet tegen de begroting, ziet het er als volgt uit:

	Realisatie	Begroting	Verschil ten opzichte van de begroting	
	2019	2019	Voordelig	Nadelig
	€	€	€	€
BATEN				
Particulieren	-	-		
Loterijorganisaties	-	-		
Subsidies van Overheden	540	645		105
Andere organisaties zonder winststreven	450	594		144
Overige baten	1	1		
Financiële baten en lasten	-	-		
	991	1.240		
LASTEN	1.031	1.210	179	
			179	249
				(179)
SALDO	(40)	30		70

Toelichting

Zoals hiervoor al aangehaald, is het niet gelukt het jaar 2019 positief af te sluiten. Bij de start van 2019 lag er een acquisitie-opgave van € 374.000 wat hoger is dan bij de start van 2018 toen die nog € 163.000 bedroeg. Met een continue inzet van onze medewerkers hebben we toch het grootste deel van de acquisitie kunnen realiseren. Dit was echter niet genoeg om het begrote resultaat te kunnen realiseren.

Baten

De baten vallen lager uit dan begroot maar dat heeft enerzijds te maken met het feit dat het project 'Groenste familie' on hold is gezet omdat de benodigde opbrengsten nodig voor de uitvoering van het project stagneerden. Anderzijds hebben wij niet de volledige acquisitie kunnen realiseren waardoor ook minder opbrengsten binnen zijn gekomen. Bij de start van 2019 lag er een volume van ruim € 400.000 voor projecten waar aan gewerkt werd waaronder twee meerjarenprogramma's in samenwerking met de provincie. Door onder meer de politieke ontwikkeling hebben we deze niet kunnen binnenhalen wat derhalve gelijk effect heeft gehad op onze baten én ons resultaat.

Lasten

De totale lasten vallen ook lager uit dan begroot. Voor wat betreft de kosten voor uit te voeren projecten is dit direct verbonden aan het feit dat subsidiegelden niet frequent worden ontvangen mede door de trage afhandeling van betaalverzoeken. Hierdoor is besloten uitvoering op te schorten en worden er derhalve nauwelijks kosten gemaakt. De indirecte kosten vallen echter hoger uit dan begroot. Enerzijds vanwege extra kosten met betrekking tot de verhuizing, die niet voorzien waren, en anderzijds door noodzakelijke extra inzet op de administratie en advieskosten. Dit betreft overigens eenmalige kosten.

5.3 Risicobeheersing

Raad van Toezicht heeft in 2014 het kader vastgesteld voor de risicobeheersing bij acquisitie en uitvoering. Door het wegvallen van de provinciale boekjaarsubsidie is er een toegenomen belang voor de eigen fondsenwerving en de ontwikkeling van producten en diensten. Het belang van een goede interne risicobeheersing is hierdoor toegenomen. Naast de primaire administratievoering is er extra aandacht voor de risico's bij het verkrijgen van middelen en acquisitie van projecten, de monitoring van de voortgang van projecten en de projectadministratie.

De toezichtscan die in 2017 in opdracht van de Raad van Toezicht is uitgevoerd geeft aan dat het bestuursmodel, het financieel technisch beleid en financieel management 'state of the art' zijn ingericht. Het risico zit vooral in het achterblijven van acquisities ten opzichte van de begroting. Met opdrachtgevers zal de doorlooptijd van offerte tot opdrachtverlening goed bewaakt moeten worden en wanneer uitloop dreigt, zullen hierover afspraken moeten worden gemaakt.

Tevens worden de doorlopende risico's via managementrapportages inzichtelijk gemaakt en periodiek besproken met directie en Raad van Toezicht zodat de organisatie tijdig kan

bijsturen indien de analyses daar aanleiding toe geven. Ook de Auditcommissie, die als vaste adviescommissie is ingesteld door de Raad van Toezicht, speelt een rol in de risicobeheersing.

De afgelopen twee jaar is gebleken dat de uitbetaling bij subsidieregelingen vaak een lange doorlooptijd hebben. Bij de POP3-regeling die de provincie Zuid-Holland uitvoert bleek de doorlooptijd op te lopen tot acht maanden. Hierdoor is de liquiditeitspositie verder onderdruk gekomen. Met de provincie Zuid-Holland is samengewerkt om hiervoor een oplossing te vinden in de vorm van het beschikbaar stellen van een voorschot van maximaal 50% van de beschikking bij de start van POP3 projecten. Hierdoor wordt de liquiditeitspositie verbeterd. Ook zullen naast kort lopende projecten ook meerjarenprogramma's moeten worden ontwikkeld om de liquiditeitspositie in de komende jaren verder te verbeteren.

Naar aanleiding van de negatieve boekjaarresultaten in 2018 en 2019 is een analyse gemaakt van de omstandigheden die hebben geleid tot deze tekorten. Op basis hiervan zijn aanvullende afspraken gemaakt tussen Raad van Toezicht en directie om beter te kunnen blijven sturen op resultaat. Zie hiervoor ook de continuïteitsverklaring.

5.4 Nationale Postcode Loterij

De Natuur en Milieufederaties worden al sinds 1996 financieel gesteund door de Nationale Postcode Loterij. In totaal is tot nu toe een bedrag van ruim € 57 miljoen ontvangen.

Tijdens het jaarlijkse Goed Geld Gala maakt de loterij bekend welke bedragen zij doneren aan goede doelen. Dankzij de deelnemers aan de loterij gaat er in 2020 ruim € 376 miljoen naar 123 goede doelen die zich inzetten voor mens en natuur. De Natuur en Milieufederaties ontvangen dit jaar opnieuw een vaste bijdrage van

€ 2,25 miljoen. In het najaar van 2019 vielen we ook nog eens extra in de prijzen, toen bekend werd gemaakt dat Plan Boom mede dankzij de Postcode Loterij van start kon gaan. Met een extra schenking van € 2,25 miljoen gaan we de komende vier jaar in heel Nederland 10 miljoen bomen planten (zie § 3.3.6). De NMZH is de Nationale Postcode Loterij en alle deelnemers enorm dankbaar voor deze bijdrage. Hun onmisbare steun levert ook in 2019 weer een geweldige bijdrage aan een mooi en duurzaam Zuid-Holland.

We komen ook op plekken zonder postcode.

Een mooi en duurzaam Nederland voor iedereen! Dat is waar de Natuur en Milieufederaties zich voor inzetten. Bijvoorbeeld met Plan Boom. Door 10 miljoen bomen in heel Nederland te planten, werken de Natuur en Milieufederaties samen met vrijwilligers en partners aan het verkleinen van de CO-2 uitstoot en maken we onze leefomgeving mooier, groener en gezonder.

18+ Speel bewust

De Natuur en Milieufederaties ontvingen sinds 1996 een bijdrage van € 56,1 miljoen. Deelnemers van de Postcode Loterij: bedankt! Dankzij u kunnen wij de Natuur en Milieufederaties en meer dan 100 andere organisaties financieel ondersteunen. En dankzij u heeft de Postcode Loterij sinds 1989 al ruim € 6,2 miljard aan goede doelen geschonken. **Samen voor een betere wereld: [postcodeloterij.nl](https://www.postcodeloterij.nl)**

Dankzij u.

5.5 Beleggingen

De organisatie heeft haar overvloedige geldmiddelen alleen geparkeerd op spaarrekeningen

met een laag risico. Beleggen met hoger risico wordt niet acceptabel geacht.

5.6 Kosten en bestedingspercentage baten

De Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland kent geen fondsenwervende activiteiten in de enge zin van het woord. Een deel van haar inkomsten verkrijgt zij als kansspelbegunstigde vanuit de Nationale Postcode loterij zoals hiervoor ook aangegeven. In strikte zin is een percentage voor kosten van fondsenwerving dan ook niet van toepassing maar de provinciale Natuur en Milieufederaties hanteren voor het inzichtelijk

maken van deze kosten een uniforme systematiek, die gebaseerd is op de aanbeveling Toepassing van Richtlijn 650 voor kosten Beheer en Administratie van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen (VFI). De kosten voor beheer en administratie worden inzichtelijk gemaakt in de Toelichting op de bestedingen, maar worden in de staat van baten en lasten volledig toegerekend aan de doelstellingen.

5.7 Reserves en vermogen

Per 31 december bedroeg het eigen vermogen van de stichting € 176.382, dat volledig is opgenomen in een continuïteitsreserve zoals ook zichtbaar is gemaakt in de jaarrekening over het boekjaar 2019. Het beleid van de stichting met betrekking tot de omvang en functie van het vrij besteedbare

vermogen is erop gericht om de continuïteit van de organisatie te waarborgen door middel van het opbouwen van een eigen vermogen ter hoogte van 1 jaar aan uitvoeringskosten (ca. € 500.000). Jaarlijks wordt hiertoe maximaal aan toegevoegd een bedrag dat overeenkomt met het resultaat uit de begroting. Door CBF is

toegestaan dat hiervoor 1,5 jaar wordt gehanteerd en daarmee blijft de stichting ruim binnen de gestelde norm.

Door het verlies in de afgelopen twee jaar is de reservepositie sterk afgenomen. Deze trend

moet doorbroken worden om discontinuïteit te voorkomen. We gaan onze inzet richten op acquisities en diensten die beter bij gaan dragen aan het versterken van onze reservepositie in de komende jaren.

5.8 Doorkijk naar het jaar 2020

In de door de Raad van Toezicht vastgestelde begroting voor het boekjaar 2020 is nog een bedrag van € 379.000 opgenomen als te verwerven middelen om de begroting te kunnen realiseren. Dat ligt op een vergelijkbaar niveau als bij de start van 2019, maar gezien de ontwikkeling in de eerste maanden van 2020 is de verwachting dat de begroting kan worden gehaald. Echter de coronacrisis heeft ook effect op ons werk en de lopende acquisering. Uiteindelijk was dit voor de Raad van Toezicht aanleiding om de begroting 2020 hierop bij te stellen. Het verwachte overschot is teruggebracht tot een sluitende exploitatie. De verwachting is, ook door gebruik te maken van de steunmaatregelen van de overheid, dat een sluitende exploitatie in bereik blijft.

Zo zijn inmiddels twee grote projecten die samen met de andere Natuur en Milieufederaties (NMF's) worden uitgevoerd toegekend. En zijn aangepaste acquisities gerealiseerd. Verder zijn de vaste waarden opgenomen in de begroting. Maar zal er ook extra ingezet worden op acquisities in het kader van de Regionale Energiestrategieën en CO₂-reductie door Valuta voor Veen. Zo zal het Nationaal CO₂-platform eind 2020 van start gaan en in 2021 verder worden uitgebouwd, als onderdeel van een totaalaanpak vanuit de NMF's. Verder ligt de uitvoering van het lopende werk ondanks de corona-uitbraak goed op schema. Dit zou mogelijk nog negatief beïnvloed kunnen worden door een tweede uitbraak van het virus.

De aangepaste begroting voor 2020 sluit met een nihil resultaat en ziet er als volgt uit:

	Begroting 2020
	€
Uitgaven	
<i>Projectkosten direct</i>	
Inhuur derden	-
Reis- en verblijfkosten	2.500
Voorlichting en presentatie	2.500
Overige kosten	<u>2.500</u>
	7.500
<i>Indirecte kosten</i>	
Personeelskosten (vaste dienst)	521.000
Reis- en verblijfkosten	2.500
Voorlichting en presentatie	4.500
Huisvestingskosten	52.500
Kantoorkosten	40.450
Bestuurskosten	2.500
Administratie- en advieskosten	28.900
Financieringskosten	<u>850</u>
	653.200
Totaal uitgaven	660.700
Inkomsten	
Baten van subsidies van overheden	250.000
Baten van andere organisaties zonder winststreven	410.675
Rentebaten	25
Totaal Inkomsten	660.700
Resultaat	0

Balans per 31 december 2019
(na bestemming resultaat)

	<u>31-12-2019</u>		<u>31-12-2018</u>
	€		€
Actief			
Vlottende activa			
Vorderingen en overlopende activa:			
Debiteuren	18.286		20.891
Overige vorderingen en overlopende activa	<u>289.131</u>		<u>273.478</u>
		307.417	294.369
Liquide middelen		90.892	43.803
		<u>398.309</u>	<u>338.172</u>
		<u>31-12-2019</u>	<u>31-12-2018</u>
		€	€
Passief			
Eigen vermogen			
Reserves:			
Continuïteitsreserve	176.382		216.725
Overige reserves	<u>0</u>		<u>0</u>
		176.382	216.725
Schulden op korte termijn			
Leveranciers en handelskredieten	88.228		11.746
Belastingen en premies sociale verzekeringen	52.790		44.882
Overige schulden en overlopende passiva	<u>80.909</u>		<u>64.819</u>
		221.927	121.447
		<u>398.309</u>	<u>338.172</u>

Staat van Baten en Lasten

	Realisatie 2019 €	Begroot 2019 €	Realisatie 2018 €
BATEN			
Baten van particulieren	25	-	280
Baten van loterijorganisaties	-	-	-
Baten van subsidies van overheden	539.729	644.985	161.362
Baten van andere organisaties zonder winststreven	450.101	594.001	415.396
Som van de geworven baten	989.855	1.238.986	577.038
Overige baten	1.450	1.000	2.119
Som van de baten	991.305	1.239.986	579.157
BESTEED AAN DOELSTELLINGEN			
Samenwerking	38.331	44.959	32.339
Duurzame bedrijvigheid	89.391	104.848	72.841
Energie transitie	122.186	143.314	73.887
Energieke samenleving	-	-	4.985
Gebiedscoördinatie en ontwikkeling	48.099	56.416	36.940
Groene leefomgeving	89.693	105.203	133.977
Strategische thema's	643.948	755.296	252.422
Totaal besteed aan doelstelling	1.031.649	1.210.036	607.391
Wervingskosten			
Kosten van beheer en administratie *	-	-	-
Saldo voor financiële baten en lasten	(40.344)	29.950	(28.234)
Saldo financiële baten en lasten	1	50	43
Saldo van baten en lasten	(40.343)	30.000	(28.191)
<u>Bestemming</u>			
Continuïteitsreserve	(40.343)	30.000	1.766
Overige reserves	-	-	(29.957)
	(40.343)	30.000	(28.191)

* De Natuur- en Milieufederaties hanteren voor het inzichtelijk maken van deze kosten een uniforme systematiek, die gebaseerd is op de aanbeveling Toepassing van Richtlijn 650 voor Kosten Beheer en Administratie van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen (VFI). De Kosten voor Beheer en Administratie worden inzichtelijk gemaakt in de bijlage Toelichting Lastenverdeling, maar worden in de staat van baten en lasten volledig toegerekend aan de doelstellingen.

Kasstroomoverzicht

Het saldo van de geldmiddelen is in het jaar 2019 toegenomen met € 47.089. In 2018 was sprake van een afname groot € 67.793. De oorzaak hiervan blijkt uit onderstaande analyse van de kasstromen.

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	€	€
Kasstroom uit operationele activiteiten:		
Tekort	(40.343)	(28.191)
Aanpassingen voor:		
Veranderingen in werkkapitaal:		
Mutatie vorderingen	(13.048)	(14.260)
Mutatie kortlopende schulden	<u>100.480</u>	<u>(25.342)</u>
	<u>87.432</u>	<u>(39.602)</u>
Kasstroom uit bedrijfsoperaties	<u>47.089</u>	<u>(67.793)</u>
Kasstroom uit operationele activiteiten	<u>47.089</u>	<u>(67.793)</u>
Netto kasstroom	<u>47.089</u>	<u>(67.793)</u>
Mutatie geldmiddelen	<u><u>47.089</u></u>	<u><u>(67.793)</u></u>

De toename in het boekjaar is het gevolg van de verlaging van de voorfinanciering van projecten door ontvangst van een voorschot en wordt getemperd door het verlies in het boekjaar.

Toelichting op de balans en de staat van baten en lasten

Algemeen

Doelstelling

De Stichting Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland, gevestigd te Den Haag, is opgericht op 18 augustus 1986 en is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken onder nummer 41129491.

Het doel van de stichting is: het behartigen van belangen met betrekking tot het beschermen, beheren, verbeteren en verrijken van het milieu, natuur en landschap in en rond de provincie Zuid-Holland, een en ander in de meest ruime zin.

Algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het overschot/tekort vinden plaats op basis van historische kosten. Tenzij bij het desbetreffende balanshoofd anders wordt vermeld, worden de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde.

Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben. Verliezen en risico's die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

De jaarrekening is opgesteld conform de verslaggevingsrichtlijnen, die gesteld worden aan Fondsenwervende instellingen (RJ 650).

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Materiële vaste activa

In de loop van het boekjaar aangeschafte materiële vaste activa worden in principe in het boekjaar geheel afgeschreven en als kosten aangemerkt. Slechts bij hoge uitzondering en substantialiteit wordt een investering als materieel vast actief opgenomen en derhalve afgeschreven over de geschatte levensduur.

Onderhanden werk/jaaroverschrijdende projecten:

Onderhanden werk wordt gewaardeerd op kostprijs verminderd met de op balansdatum reeds voorzienbare verliezen. De kostprijs omvat de directe loonkosten en overige kosten die rechtstreeks aan de vervaardiging kunnen worden toegerekend en overigens gebaseerd zijn op reeds in het boekjaar afgesloten contracten. De reeds ontvangen gelden worden op het onderhanden werk in mindering gebracht. Positieve resultaten worden in het jaar van definitieve afrekening genomen.

Voor (verwachte) negatieve resultaten wordt ultimo van het jaar een voorziening gevormd.

Vorderingen

De vorderingen worden opgenomen tegen nominale waarde onder aftrek van de noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid. Deze voorzieningen worden bepaald op basis van beoordeling per vordering.

Te vorderen subsidies worden opgenomen tegen de nominale waarde van de toegekende beschikkingen van de Provincie Zuid-Holland.

Reserves

De reserves maken het voor de 'gever' mogelijk, om te beoordelen welk bedrag van de reserves dienen als buffer voor onverwachte tegenvallers.

Onder de reserves vallen onder meer de continuïteitsreserve, overige reserves en bestemmingsreserves, waarvan de bestemming van de beschikbare gelden door de Raad van Toezicht is bepaald.

Verbonden partijen

Met Stichting CO2 Bank-Zuid-Holland bestaat op dit moment een bestuurlijk eenheid. Omdat de stichting echter nog geen activiteiten heeft ontplooid wordt hiervan niets opgenomen in de jaarsstukken.

Grondslagen voor de bepaling van het resultaat

Geworven baten

Onder deze categorie worden gelden verantwoord, die door de gever vrijwillig zijn afgestaan en geen (evenredige) tegenprestatie vormen voor geleverde goederen en/of diensten dan wel afkomstig zijn van organisaties anders dan overheid en overige publiekrechtelijke organisaties.

Baten van loterijorganisaties

De toegezegde bijdragen uit nationale loterijen, puzzelacties van bladen e.d. en/of andere fondsenwervende instellingen worden verantwoord onder deze categorie. Hierbij is te denken aan gelden van de Nationale Postcodeloterij, maar ook aan gelden van aangesloten organisaties. Het aandeel wordt bepaald op basis van de netto toezegging verminderd met de gemaakte verwervingskosten.

Baten van subsidies van overheden

Subsidies van overheden worden als bate verantwoord zodra er redelijke zekerheid bestaat dat zij zullen worden ontvangen en dat de organisatie zal voldoen aan de daaraan verbonden voorwaarden. Ontvangen voorschotten waar in het boekjaar nog geen lasten tegenover staan worden als vooruit ontvangen bedragen onder de kortlopende schulden opgenomen.

Beleggingen

Ontvangen middelen worden niet aangewend voor belegging in effecten, zoals aandelen en obligaties

Bestedingen

Onder de bestedingen worden, per doelstelling, de directe projectkosten en het aandeel in de uitvoeringskosten verantwoord.

De directe projectkosten zijn de kosten welke direct en specifiek zijn toe te rekenen aan een project. Onder de uitvoeringskosten worden de kosten verantwoord van de eigen organisatie (kosten van bestuur, beheer en uitvoering). Deze kosten worden op basis van bestede directe project-uren verdeeld naar de doelstellingen.

Beheer en administratie

De Provinciale Natuur en Milieufederaties hanteren voor het inzichtelijk maken van deze kosten een uniforme systematiek die gebaseerd is op de aanbeveling Toepassing van Richtlijn 650 voor kosten Beheer en Administratie van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen (VFI). De kosten voor beheer en administratie worden inzichtelijk gemaakt in de Toelichting op de bestedingen, maar worden in de staat van baten en lasten volledig toegerekend aan de doelstellingen.

Fiscale positie

Belastingen

De stichting is met ingang van 1 september 2014 voor een deel van haar activiteiten omzetbelastingplichtig doch blijft vrijgesteld van vennootschapsbelasting.

Toelichting op de onderscheiden posten van de balans

Actief

	<u>31-12-2019</u>	<u>31-12-2018</u>
	€	€
Vorderingen		
<u>Debiteuren:</u>		
Debiteuren	<u>18.286</u>	<u>20.891</u>
<u>Overige vorderingen en overlopende activa:</u>		
Te vorderen bijdragen De Natuur en Milieufederaties	50.010	4.000
Rente	-	42
Vooruitbetaalde bedragen	1.343	2.074
Uitkering ziekteverzuim verzekering	-	-
Nog te ontvangen projectbijdragen	50.720	33.967
Nog te ontvangen subsidies	178.524	233.395
Overige vorderingen	<u>8.534</u>	<u>-</u>
	<u>289.131</u>	<u>273.478</u>

De looptijd van deze vorderingen bedraagt een periode < 1 jaar.

Liquide middelen

ING Bank rekening-courant	86.720	18.247
Triodos bank, rekening courant	760	665
ING Bank spaarrekening	<u>3.412</u>	<u>24.891</u>
	<u>90.892</u>	<u>43.803</u>

Voor een bedrag van € 3.355 staan de liquide middelen niet ter vrije beschikking van de stichting. Dit in verband met een verstrekte bankgarantie door ING Bank in verband met huurverplichtingen van het pand ad € 3.355.

Eigen vermogen

Reserves

Continuïteitsreserve

Het verloop van deze post is als volgt:

	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	€	€
Stand per 1 januari	216.725	244.916
Resultaatbestemming	<u>(40.343)</u>	<u>(28.191)</u>
Stand per 31 december	<u>176.382</u>	<u>216.725</u>

Het beleid van de stichting met betrekking tot de omvang en functie van het vrij besteedbare vermogen is er op gericht om de continuïteit van de organisatie te waarborgen door middel van het opbouwen van een eigen vermogen ter hoogte van 1 jaar aan uitvoeringskosten (ca. € 500.000). Jaarlijks wordt hiertoe maximaal aan toegevoegd een bedrag dat overeenkomt met het resultaat uit de begroting.

<u>Overige reserves:</u>	<u>2019</u>	<u>2018</u>
	€	€

Het verloop van deze post is als volgt:

Stand per 1 januari	0	0
Resultaatbestemming	-	-
Stand per 31 december	<u>0</u>	<u>0</u>

De overige reserves wordt gevormd uit de overschotten (resultaat hoger dan begroot) en kan door het bestuur worden ingezet voor (verwerving van) nieuwe projecten.

<u>Leveranciers en handelskredieten:</u>	<u>31-12-2019</u>	<u>31-12-2018</u>
	€	€
Crediteuren	<u>88.228</u>	<u>11.746</u>

Belastingen en premies sociale verzekeringen:

Saldo BTW af te dragen ultimo boekjaar	32.054	32.242
Afdracht loonheffingen en sociale lasten	20.736	12.640
	<u>52.790</u>	<u>44.882</u>

<u>31-12-2019</u>	<u>31-12-2018</u>
€	€

Overige schulden en overlopende passiva:

Vakantiegeldverplichting	14.899	13.311
Vakantiedagenverplichting	14.028	8.743
Te betalen accountants- en administratiekosten	12.250	11.100
Vooruitontvangen subsidies en bijdragen	10.360	20.100
Te betalen personeelskosten	1.589	3.830
Nog te betalen projectkosten	26.086	5.526
Overige schulden	1.697	2.209
	<u>80.909</u>	<u>64.819</u>

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Op 20 februari 2019 is er een huurcontract afgesloten voor de duur van 5 jaar voor de huur van een kantoorpand aan de Raamweg 2 te Den Haag. Onder specifieke omstandigheden is de overeenkomst tussentijds te beëindigen. De jaarlijkse huur voor deze lokatie bedraagt € 36.000.

Het jaarlijks bedrag voor met derden aangegane huurverplichting van een kopieermachine bedraagt in totaal € 2.600.

Gebeurtenissen na balansdatum

De stichting is in het boekjaar 2020 geconfronteerd met gevolgen direct gerelateerd aan de corona crisis. Vanwege deze crisis heeft de stichting een beroep moeten doen op de NOW 1 en 2 regeling en heeft zij gebruik gemaakt van de uitstel mogelijkheden voor het betalen van belastingen. Door gebruik te maken van deze regelingen heeft de stichting haar continuïteit gewaarborgd.

Toelichting op de onderscheiden posten van de Staat van baten en lasten

	Realisatie 2019 €	Begroot 2019 €	Realisatie 2018 €
BATEN			
<u>Baten van particulieren</u>			
Donaties	25	-	280
	25	-	280
<u>Baten van subsidies van overheden</u>			
<i>Tijdelijke subsidies:</i>			
Provincie Zuid-Holland, POP 3 regelingen	420.293	644.985	147.572
Provincie Zuid-Holland, overige subsidies	69.436	-	13.790
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat	25.000	-	-
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	25.000	-	-
	539.729	644.985	161.362
<u>Baten van andere organisaties zonder winststreven</u>			
St. De Natuur en Milieufederaties	241.230	123.440	129.600
Overige activiteiten	208.871	470.561	285.796
	450.101	594.001	415.396
Som van geworven baten	989.855	1.238.986	577.038
Overige baten			
Overige baten	1.450	1.000	2.119
Financiële baten en lasten			
Rentebaten	1	50	43

Toelichting op de onderscheiden posten van de Staat van baten en lasten

BESTEDINGEN

	Realisatie 2019 €	Begroting 2019 €	Realisatie 2018 €
<u>Directe projectkosten (cf lastenverdeling per project)</u>			
Personeelskosten	472.083	400.000	336.855
Inhuur derden *1	135.811	93.676	34.754
Reis- en verblijfkosten	6.993	5.000	5.130
Voorlichting en presentatie	239.115	455.000	4.316
Overige kosten	<u>30.753</u>	<u>36.310</u>	<u>8.496</u>
Totaal Projectkosten	<u>884.755</u>	<u>989.986</u>	<u>389.551</u>
Gemiddeld aantal personeelsleden (in fte's)	<u>5,65</u>		<u>5,60</u>

*1 de kosten voor inhuur derden betreffen niet alleen een vergoeding voor de geleverde diensten maar ook voor de door derden in rekening gebrachte BTW van 21% die door de Natuur- en Milieufederatie niet in vooraftek kan worden genomen.

Toelichting op de onderscheiden posten van de Staat van baten en lasten

Lastenverdeling per project

	Projecten						Totaal Projecten	Beheer & Administratie	Realisatie 2019	Begroting 2019	Realisatie 2018
	Samen Werking	Duurzame Bedrijvigheid	Energie transitie	Gebiedscoörd en ontwikkeling	Groene leefomgeving	Strategische Thema's					
	€	€	€	€	€	€	€	€	€	€	
<u>Directe projectkosten</u>											
Personeelskosten	31.310	63.622	99.260	37.967	65.574	174.350	472.083	9.999	482.082	496.000	425.964
Inhuur derden		3.054			6.082	126.675	135.811	-	135.811	93.676	34.754
Reis- en verblijfkosten	115	1.372	87	6	1.412	4.001	6.993	-	6.993	6.400	5.130
Voorlichting en presentatie						239.115	239.115	-	239.115	455.000	4.316
Overige kosten	-	2.566		-	(150)	28.337	30.753	-	30.753	36.310	8.496
Totaal directe projectkosten	31.425	70.614	99.347	37.973	72.918	572.478	884.755	9.999	894.754	1.087.386	478.660
<u>Indirecte kosten</u>											
Reis- en verblijfkosten	171	502	577	271	424	1.195	3.140	696	3.836	3.000	2.695
Huisvestingskosten	2.250	6.593	7.587	3.559	5.574	15.694	41.257	9.141	50.398	46.250	47.793
Kantoorkosten	1.813	5.313	6.114	2.868	4.492	11.936	32.536	8.078	40.614	38.450	36.277
Bestuurskosten						-	-	2.012	2.012	2.500	2.578
Voorlichting en presentatie	229	671	773	362	568	1.598	4.201	932	5.133	5.500	2.248
Administratie- en advieskosten							-	34.105	34.105	26.100	36.461
Financieringskosten								797	797	850	679
Totaal indirecte kosten	4.463	13.079	15.051	7.060	11.058	30.423	81.134	55.761	136.895	122.650	128.731
Totaal Projectkosten	35.888	83.693	114.398	45.033	83.976	602.901	965.889	65.760	1.031.649	1.210.036	607.391
<u>Verdeling Beheer & Administratie Toerekening</u>	3,72%	8,66%	11,84%	4,66%	8,69%	62,42%	100,00%				
	2.443	5.698	7.788	3.066	5.717	41.047	65.760	(65.760)	-		
Totale kosten	38.331	89.391	122.186	48.099	89.693	643.948	1.031.649	-	1.031.649	1.210.036	607.391

Kostentoerekening

De personeelskosten worden aan de doelstellingen toegerekend op basis van de urenregistratie van de medewerkers.

Kengetallen

	2019	2018
% kosten eigen fondsenwerving ten opzichte van baten uit eigen fondsenwerving	-	-
% besteed aan de doelstellingen ten opzichte van totale lasten (voor verdeling Beheer & Administratie)	93,6%	74,2%
% kosten Beheer & Administratie (voor verdeling) ten opzichte van de totale kosten	6,4%	25,8%

NMZH streeft naar maximaal 20% aan kosten Beheer & Administratie. Het percentage kosten Beheer & Administratie is dit jaar hoger vanwege een langdurig ziekteverzuim.

Specificatie van de Uitvoeringskosten volgens categoriale indeling (indirecte kosten)

	Realisatie 2019 €	Begroot 2019 €	Realisatie 2018 €
<u>Salarissen</u>			
Salariskosten	354.680	365.500	335.460
Vakantiedagenverplichting	5.285	-	(3.573)
Ontvangen ziekgeld	-	-	(19.274)
	<u>359.965</u>	<u>365.500</u>	<u>312.613</u>
<u>Sociale lasten</u>			
Sociale lasten werkgever	59.334	61.000	55.377
Premie ziekgeldverzekering	16.314	14.500	14.290
	<u>75.648</u>	<u>75.500</u>	<u>69.667</u>
<u>Pensioenlasten</u>			
	<u>29.748</u>	<u>35.000</u>	<u>27.094</u>
<u>Overige personeelskosten</u>			
Overige personeelskosten	1.813	3.000	3.571
Werving & Selectie	705	-	671
Deskundigheidsbevordering	-	2.500	-
Reiskosten woon-werk	13.320	13.500	11.437
Arbokosten	883	1.000	911
	<u>16.721</u>	<u>20.000</u>	<u>16.590</u>
Totaal Personeelskosten	<u>482.082</u>	<u>496.000</u>	<u>425.964</u>
Toegerekende personeelskosten aan Projecten	<u>(472.083)</u>	<u>(400.000)</u>	<u>(336.855)</u>
Totaal Personeelskosten indirect	<u>9.999</u>	<u>96.000</u>	<u>89.109</u>
<u>Reis- en verblijfkosten</u>			
Kilometervergoedingen	2.532	2.000	1.714
Verblijf- en representatiekosten	1.304	1.000	981
	<u>3.836</u>	<u>3.000</u>	<u>2.695</u>

	Realisatie 2019 €	Begroot 2019 €	Realisatie 2018 €
<u>Huisvestingskosten</u>			
Huur gebouwen	33.359	29.000	30.247
Servicekosten	5.361	11.500	11.495
Energiekosten	3.384	-	
Schoonmaakkosten	6.071	5.500	4.447
Overige huisvestingskosten	2.223	250	1.604
	<u>50.398</u>	<u>46.250</u>	<u>47.793</u>
<u>Kantoorkosten</u>			
Automatiseringskosten	21.225	19.700	21.732
Kantinekosten	1.106	750	312
Kantoorbenodigdheden	3.139	1.500	1.328
Telefoonkosten	4.792	5.000	4.366
Kopieer-, druk-, en reproductiekosten	3.528	4.250	2.110
Contributies en vakliteratuur	4.061	4.500	4.525
Portokosten	427	500	30
Verzekeringen	1.967	2.000	1.874
Overige kantoorkosten	369	250	-
	<u>40.614</u>	<u>38.450</u>	<u>36.277</u>
<u>Bestuurkosten</u>	<u>2.012</u>	<u>2.500</u>	<u>2.578</u>
<u>Voorlichting en presentatie</u>			
Jaarverslag en beleidsplan	953	1.000	-
Bijeenkomsten achterban	210	500	324
Website	3.970	4.000	1.924
Overige communicatiemiddelen	-	-	-
	<u>5.133</u>	<u>5.500</u>	<u>2.248</u>
<u>Administratie- en advieskosten</u>			
Accountants- en advieskosten	8.930	7.000	12.656
Kosten (juridisch) advies	1.739	1.500	853
Administratiekosten	23.436	17.600	22.952
	<u>34.105</u>	<u>26.100</u>	<u>36.461</u>
<u>Financieringskosten</u>			
Bankkosten en rentelasten	797	850	679
	<u>797</u>	<u>850</u>	<u>679</u>
Totaal indirecte kosten	<u>136.895</u>	<u>122.650</u>	<u>128.731</u>
Totaal Uitvoeringskosten	<u>146.894</u>	<u>218.650</u>	<u>217.840</u>

Bezoldiging directie en Raad van Toezicht

De Raad van toezicht heeft het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het bezoldigingsbeleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was in augustus 2019. Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning wordt voor het salaris van directie aangesloten bij de raam-cao Bos en Natuur, ondernemingsdeel De Landschappen voor zover passend binnen de door Goede Doelen Nederland vastgestelde normen voor directeuren van goede doelen organisaties. Op basis van deze normen heeft de Raad van Toezicht de functiezwaarte bepaald op 345 punten en de functie ingedeeld in categorie F. Voor de overige componenten heeft de stichting een eigen regeling.

De bezoldiging van directie is als volgt:

Naam	A.P. Ouwehand	
Functie	Directeur	
Dienstverband		
Aard	onbepaalde tijd	
uren (voltijds werkweek)	37	
Parttime percentage	86,49%	
Periode	01-01 t/m 31-12	
Bezoldiging		
<i>jaarinkomen</i>		
Bruto salaris	81.680	
Vakantiegeld	6.445	
Eindejaarsuitkering	nvt	
Variabel jaarinkomen	<u>nvt</u>	
Totaal jaarinkomen		88.125
<i>overige lasten en vergoedingen</i>		
Belastbare vergoedingen	nvt	
Pensioenlasten	14.507	
Overige beloningen op termijn	nvt	
Uitkeringen beëindiging dienstverband	<u>nvt</u>	
Totaal overige lasten en vergoedingen		14.507
Totaal bezoldiging 2019		<u>102.632</u>
Totaal bezoldiging 2018		101.313

De bezoldiging van de leden van de Raad van Toezicht is als volgt:

Naam	Functie	Duur dienst verband	Omvang dienst verband	Beloning	Door werkgever betaalde SV premies	Belastba re kosten vergoedi ngen	Voorzien ingen betaalba ar op termijn	Beëindigings- uitkeringen	Jaar beëindiging	Motivering
C.M. Enthoven	voorzitter	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
R. van der Laar	lid en auditcommissie	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
K.F.Mulder	lid	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
R.F.G. Schröder	lid	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
E.T. Schutte - Postma	lid en vertrouwenspersoon	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.f
L.E. van der Sar	lid	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
P. Hordijk	lid	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
K.C.E. Husmann	lid	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t
R. Klei	lid en auditcommissie	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t	n.v.t

Overige toelichtingen en ondertekening van de jaarrekening

Ondertekening van het jaarbericht 2019.

Den Haag, 18 november 2020,

Bestuur

A.P. Ouwehand

Overige gegevens

Statutaire regeling betreffende de bestemming van het resultaat

Conform artikel 14 lid 7 van de statuten wordt bij liquidatie van de stichting door het bestuur de bestemming van een eventueel batig saldo bepaald, welke bestemming zoveel mogelijk overeenkomt met het doel van de stichting.

Voor het overige zijn geen bepalingen omtrent resultaatbestemming in de statuten opgenomen.

Resultaatbestemming 2018

De jaarrekening 2018 is vastgesteld in de vergadering van de Raad van Toezicht gehouden op 4 juni 2019. De Raad van Toezicht heeft de resultaatbestemming vastgelegd conform het daartoe gedane voorstel.

Voorstel resultaatbestemming 2019

Door de directie wordt voorgesteld aan het behaalde resultaat de volgende bestemming te geven:

	€
- onttrekking aan de continuïteitsreserve	-40.343
- onttrekking aan de overige reserves	0
	<u>-40.343</u>

Bovengenoemd voorstel is als zodanig in de jaarrekening verwerkt.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van de Stichting Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland

Maarsbergseweg 20
3956 KW Leersum
Postbus 1
3956 ZR Leersum

T (0343) 41 59 40
leersum@vanreeacc.nl
www.vanreeacc.nl
KvK nr. 09068872

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel

Wij hebben de in dit rapport opgenomen jaarrekening van Stichting Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland per 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

De jaarrekening bestaat uit:

4. de balans per 31 december 2019;
5. de staat van baten en lasten over 2019; en
6. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van aangelegenheden inzake gebeurtenissen na balansdatum

Wij vestigen de aandacht op het onderdeel *gebeurtenissen na balansdatum* in de toelichting van de jaarrekening en op de continuïteitsverklaring in de verantwoording Raad van Toezicht waarin de gevolgen van de COVID-19 pandemie voor de organisatie zijn beschreven. Hierin is onder meer toegelicht wat de impact is van COVID-19 pandemie op de continuïteit van de stichting en welke overheidsmaatregelen hebben bijgedragen aan het waarborgen van de continuïteit. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- toelichting op de lastenverdeling.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat. Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie in overeenstemming met RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd

verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden en ethische voorschriften, de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële

- verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaaf zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
  - het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
  - het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur en de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Leersum, 18 november 2020

Van Ree Accountants

w.g.

drs. A.H.J. Kraaij
Registeraccountant

Wij worden gesteund door:

Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland
Raamweg 1
2596 HL Den Haag
www.milieufederatie.nl

Samen voor een mooi en duurzaam Zuid-Holland